

Ν. ΔΗΜΗΤΡΟΚΑΛΗ - Π. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

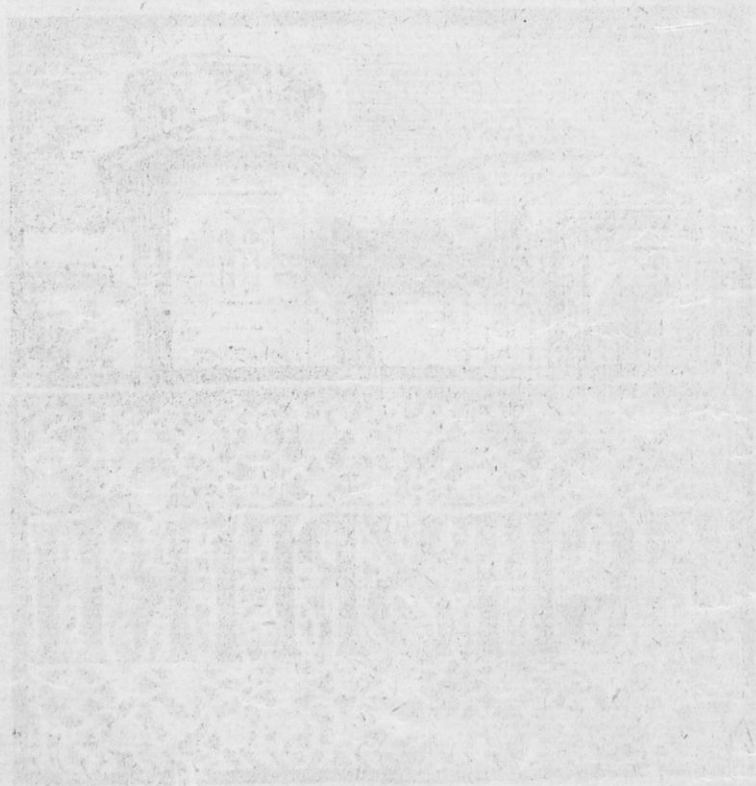
ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

ΝΙΚ. ΔΗΜΗΤΡΟΚΑΛΛΗ
ΜΕΤΕΚΠΑΙΔ. ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΠΑΝ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΙΕΥΘ. "ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΝΕΩΝ",
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΤ' ΤΑΞΙΝ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.
ΟΔΟΣ ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

1939

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον πρέπει νὰ φέρῃ τὴν ὑπογραφήν τοῦ
ἐνὸς τῶν συγγραφέων.

Λύσεις

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

Λειτουργική λέγεται τὸ μάθημα ἐκεῖνο, πὸν μᾶς διδάσκει περὶ τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεία λατρεία εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς πίστεώς μας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τοῦτο ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τοὺς χριστιανούς. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζωμεν : α) ποῦ λατρεύεται ὁ Θεὸς (τόπος λατρείας), β) πότε λατρεύεται ὁ Θεὸς (χρόνος λατρείας) καὶ γ) πῶς λατρεύεται ὁ Θεὸς (τρόπος λατρείας).

Θρησκεία καὶ λατρεία

Θρησκεία. — “Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ πλέον ἀμόρφωτοι καὶ ἀπολίτιστοι, πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ φροντίζει δι’ αὐτόν. Ἡ πίστις περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καλεῖται *Θρησκεία*. Ὅλοι ὅμως οἱ ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν εἰς τὸν ἴδιον Θεόν. Πολλοὶ μάλιστα πιστεύουν καὶ εἰς πολλοὺς θεούς. Διὰ τοῦτο ὑπάρχουν καὶ πολλαὶ θρησκείαι. Ἡ τελειότερα θρησκεία εἶναι ἡ χριστιανική. Ἡ θρησκεία δηλ. τὴν ὁποίαν ἐφανέρωσεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ ὄπαδοί τῆς θρησκείας ταύτης καλοῦνται *Χριστιανοί*.”

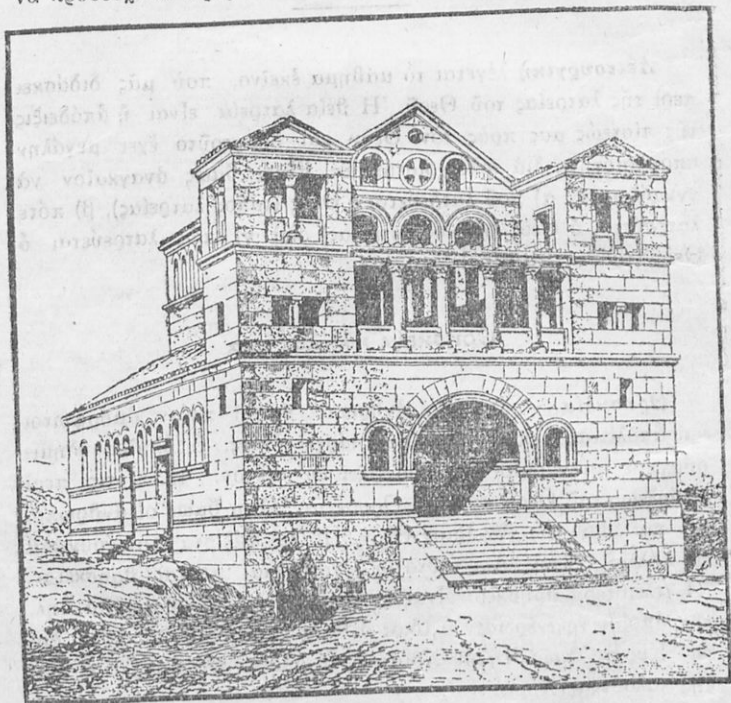
Λατρεία. — Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ εἶναι κανεὶς καλὸς χριστιανός. Πρέπει τὴν πίστιν του αὐτὴν νὰ ἀποδεικνύῃ μὲ ὠρισμένους ἔξωτερικούς τύπους καὶ πράξεις. Τὸ σύνολον τῶν τύπων καὶ τῶν πράξεων, πὸν φανερώνουν τὴν πίστιν καὶ τὸν σεβασμὸν μας πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι ἡ *Λατρεία*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΤΟΠΟΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ Ο ΝΑΟΣ ἢ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

1. Ἱστορία τῶν ναῶν

Ὁ Θεός, ὡς Πνεῦμα, εἶναι πανταχοῦ παρών. Καὶ ἡμπορεῖ ὁ καθένας, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκηται, νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν καὶ νὰ προσεύχεται πρὸς Αὐτόν. Μεγαλύτεραν ὅμως σημασίαν καὶ

Βασιλική (παλαιὰ ἐκκλησία εἰς τὴν Συρίαν)

σπουδαιότητα ἔχει ἡ κοινὴ λατρεία, νὰ συναθροίζονται δηλ. οἱ χριστιανοί, εἰς ὄρισμένον τόπον καὶ ὅλοι μαζί νὰ λατρεύουν τὸν Θεόν. Ὁ τόπος οὗτος εἶναι προωρισμένος δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν καὶ καλεῖται ναὸς ἢ ἐκκλησία.

Ἡ κοινὴ λατρεία ἐνώνει τοὺς χριστιανοὺς ὄλους, ὡσὰν ἀδελφούς. Διότι ὡς τέκνα Ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, τοῦ Θεοῦ, προσεύχονται καὶ λατρεύουν τὸν κοινὸν Πατέρα. Ὁ Θεὸς παρίσταται ἀοράτως ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ ἀκούει τὴν προσευχὴν τῶν τέκνων Του. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὠνόμασε τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος «Οἶκον τοῦ Πατρὸς» Του.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἐπειδὴ κατεδιώκοντο ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς, δὲν εἶχον ναοὺς διὰ τὴν λατρείαν των, ὅπως ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον. Ὡς ναοὶ ἐχρησιμοποιοῦντο οἰκίαι, αἱ ὁποῖαι ἐτακτοποιοῦντο καταλλήλως· ἀκόμη καὶ σπήλαια καὶ ὑπόγειοι κρύπται, εὗρισκόμενα ἐντὸς τῆς γῆς, αἱ περίφημοι *κατακόμβαι*.

Ὅταν ἐγένεν αὐτοκράτωρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ Κράτους, ὁ Μ.Κωνσταντῖνος ἐξέδωκε τὸ διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου (313 μ. Χ.) καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἐκτελοῦν ἐλεύθερα τὴν λατρείαν των. Τότε οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ κτίσουν καὶ ἰδικούς των ναοὺς.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐχρησιμοποίησαν ὡς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἀρχαίους εἰδωλολατρικούς ναοὺς. Εἰς τοὺς ναοὺς αὐτοὺς ἔκαμαν δύο τροποποιήσεις· α) ἔκαμαν τὴν εἴσοδον ἀπὸ τὸ δυτικὸν μέρος, ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι τὴν εἶχον ἀνατολικά· καὶ β) ἐπρόσθεσαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ μὲ αὐτὰς τὰς μεταβολὰς οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ δὲν ἦσαν κατάλληλοι διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, οἱ χριστιανοὶ ἤρριξαν νὰ κτίξουν χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καταλλήλους διὰ τὴν λατρείαν. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν διάφορα σχέδια κτισίματος τῶν χριστιανικῶν ναῶν, τὰ ὁποῖα καλοῦνται *ὑθμοί*.

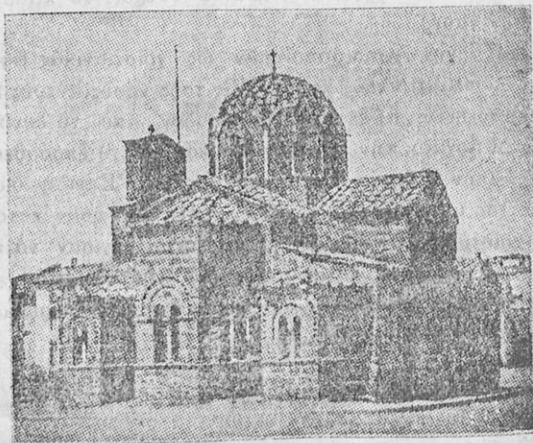
2. Ρυθμοὶ τῶν ναῶν

α) *Ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς*. Ὁ ἀρχαιότερος ὑθμὸς, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιον ἐκτίσθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, εἶναι ὁ *ὑθμὸς τῆς Βασιλικῆς* ἢ ἀπλῶς *Βασιλική*. Ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες ὀρθογώνιον, μὲ μίαν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν. Ἡ στέγη ἦτο ξυλίνη. Μέσα ὁ ναὸς διηρεῖτο μὲ κίονας (κολώνας) εἰς τρία ἢ πέντε μέρη, τὰ ὁποῖα ὀνομάζοντο *κλίτη* ἢ *θρόμοι*. Τὸ μεσαῖον *κλίτος* ἦτο μεγαλύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα. Εἰς τὰ πλάγια ὑπῆρχον παράθυρα διὰ

τὸν φωτισμὸν τοῦ ναοῦ. Σύμφωνα μετὸν ῥυθμὸν αὐτὸν ἐκτίσθη ὁ πρῶτος ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου (ὁ ὁποῖος κατεστράφη ἀργότερον ἀπὸ πυρκαϊάν) καὶ ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐπίσης ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Καθολικῶν, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι ῥυθμοῦ βασιλικῆς.

β) Βυζαντινὸς ἢ ῥυθμὸς Σταυροῦ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (525 - 567 μ.Χ.), οἱ ναοὶ ἐκτίζοντο μετὰ νέον ῥυθμὸν, ὅστις ὠνομάζετο «ῥυθμὸς Σταυροῦ», διότι ὁ ναὸς εἶχε σχῆμα σταυροῦ. Ἡ στέγη ἦτο θολωτὴ καὶ ἔφερε τροῦλλον (θόλος ἢ κουμπές), ὁ ὁποῖος ἐστηρίζετο ἐπάνω εἰς κίονας. Ὁ τροῦλλος ἔφερε μεγάλα παράθυρα διὰ νὰ φωτίζεται ὁ ναός. Σύμφωνα μετὸν ῥυθμὸν αὐτὸν ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σο-

Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν. (Τέλειος τύπος Βυζαντινοῦ ναοῦ).

φίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος ναὸς εἶναι πρῶτος πού ἐκτίσθη σύμφωνα μετὰ αὐτὸ τὸ σχέδιον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ῥυθμὸς αὐτὸς ἐκράτησε πολλὰ ἔτη εἰς τὸ Βυζάντιον ὠνομάσθη Βυζαντινός.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, τῆς Καπνικαρέας καὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ. Ὁμοίως καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς εἰς τὴν Πάρον.

Σήμερον οἱ ναοὶ κτίζονται μὲ τὸν λεγόμενον «Νεώτερον Βυζαντινὸν Ρυθμόν», ὅστις εἶναι μείγμα Βασιλικοῦ καὶ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ μὲ θόλους μικροτέρους.

γ) **Γοτθικὸς ῥυθμός.** Ὁ ῥυθμὸς αὐτὸς ἐπεκράτησεν εἰς τὰς χώρας τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα μ. Χ. Ὁ ῥυθμὸς αὐτὸς ἔχει πολλὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸν Βυζαντινόν· αἱ σπουδαιότεραι δὲ εἶναι αἱ ἑξῆς: Οἱ θόλοι καὶ τὰ τόξα δὲν εἶναι ἡμικύκλια, ἀλλὰ τελειώνουν εἰς ὄξειαν κορυφήν. Ἐπίσης τὰ παράθυρα εἶναι πολλὰ, μακρὰ καὶ στενά, μὲ πολλὰ μικρὰ καὶ πολύχρωμα τζάμια. Σύμφωνα μὲ τὸν ῥυθμὸν αὐτὸν ὑπάρχουν πολλαὶ ἐκκλησίαι εἰς τὴν Εὐρώπην. Τοιοῦτου ῥυθμοῦ εἶναι καὶ ἡ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Ἀθήνας.

δ) **Ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως.** Ὁ ῥυθμὸς οὗτος εἰσῆχθη εἰς τὴν Δ. Εὐρώπην κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα μ. Χ. Εἶναι μείγμα Βασιλικῆς καὶ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ. Τὸ κύριόν του γνώρισμα εἶναι κτίρια μεγάλα μὲ προσπάθειαν νὰ φαίνωνται ἑξωτερικῶς ὠραῖα, πολλαὶ στοαὶ ἑξωτερικῶς καὶ πολλὰ παράθυρα εἰς πολλὰς σειράς. Τέτοιου ρυθμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην.

3. Κύρια μέρη τοῦ ναοῦ

Ὅλοι οἱ ναοί, μὲ ὅποιον ρυθμὸν καὶ ἂν εἶναι κτισμένοι, ὁμοιάζουν μεταξὺ τῶν. Τὸ Ἱερὸν ἢ Ἅγιον Βῆμα τοῦ ναοῦ εὐρίσκεται πάντοτε πρὸς Ἀνατολὰς. Διότι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνέτειλεν ὡς Πνευματικὸς Ἥλιος καὶ ἐφώτισε τὸν κόσμον. Ἐπίσης ἕκαστος ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία κύρια μέρη.

1. Τὸ Ἱερὸν ἢ Ἅγιον Βῆμα.

2. Τὸν κυρίως ναόν.

3. Τὸν πρόναον.

Τὸ Ἱερὸν ἢ Ἅγιον Βῆμα.

Τὸ Ἱερὸν ἢ Ἅγιον Βῆμα εἶναι τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ

χριστιανικοῦ ναοῦ. Εἶναι ὑψηλότερον ἀπὸ τὸν ἄλλον ναὸν καὶ εἰσέρχεται κανεὶς εἰς αὐτὸ μὲ δύο - τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας βαθμίδας (σκαλοπάτια). Χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν μὲ τὸ εἰκονοστάσιον καὶ συγκοινωνεῖ μὲ αὐτὸν μὲ τρεῖς θύρας ἢ πύλας. Ἡ μεσαία εἶναι ἡ μεγαλυτέρα καὶ καλεῖται Ὁραία Πύλη. Τὸ εἰκονοστάσιον εἶναι ξύλινον ἢ μαρμάρινον καὶ στηρίζονται ἐπ' αὐτοῦ αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων. Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ παραμένουν οἱ κληρικοί κατὰ τὴν *θεῖαν λειτουργίαν*.

ΤΙ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ

1. Ἡ Ἁγία Τράπεζα.

Εἶναι τράπεζα τετράγωνος ἢ παραλληλόγραμμος καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὴν τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς *Θείας Ἐὐχαριστίας*. Κατασκευάζεται συνήθως ἐκ μαρμαῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ στηρίζεται ἐπὶ ἑνὸς στύλου ἢ ἐπὶ τεσσάρων. Ὁ στύλος λέγεται καὶ κάλαμος. Συμβολίζει τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἐθεμελίωσε τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ τέσσαρες στυλοὶ συμβολίζουν τοὺς τέσσαρας Ἐθαγγελιστάς. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ στύλου ἢ τῶν στύλων σκαλίζεται κατάλληλον μέρος καὶ κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας τοποθετοῦνται ἐκεῖ λείψανα Μαρτύρων. (Ἁγία λείψανα). Ταῦτα συμβολίζουν ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων ἐστερεώθη ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία. Μετὰ τὰ ἐγκαίνια ἡ Ἁγία Τράπεζα σκεπάζεται μὲ ἱερὰ ἄμφια (κατασάρκιον), τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν τὴν καθαρὰν σινδόνην, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωσήφ ἐτύλιξε τὸν νεκρὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἁγία Τράπεζα ὀνομάζεται καὶ *θυσιαστήριον*, *θυσιαστήριον ἅγιον*, *τράπεζα μυστικὴ*, *τόπος Θεοῦ κ. ἄ.*, καὶ συμβολίζει τὴν τράπεζαν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου.

Ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοποθετεῖται τὸ *ἀντιμήριον*, τὸ Ἱερὸν Ἐθαγγέλιον καὶ τὸ Ἄρτοφόριον. Ἄλλο τίποτε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τοποθετῆται ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

Τὸ Ἱερὸν Ἐθαγγέλιον περιέχει τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ *ἀντιμήριον* εἶναι τετράγωνον ὕφασμα, τὸ ὁποῖον ἀγιάζεται κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ. Ἐπάνω εἰς αὐτὸ εἶναι ζωγραφισμένη ἡ ταφὴ τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας

του αἰ εἰκόνας τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ἐπὶ τοῦ ἀντιμηνσίου τοποθετεῖται τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Χρησιμεύει δὲ τὸ ἀντιμῆνσιον διὰ νὰ ἀντικαθιστᾷ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, διὰ νὰ γίνεται ἡ θεία λειτουργία εἰς ἐκκλησίας, πού δὲν ἔχουν ἐγκαινισθῆ ἢ ὅπου δὲν ὑπάρχει Ἁγία Τράπεζα, ὅπως εἶναι τὰ πλοῖα, τὰ στρατόπεδα κ. ἄ.

Τὸ Ἄρτοφόριον εἶναι θήκη, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν φυλάσσεται ἁγιασμένος Ἄρτος. Ὁ ἄρτος αὐτὸς ἀγιάζεται κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ φυλάσσεται διὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Τοιαῦται περιπτώσεις εἶναι κίνδυνος αἰφνιδίου θανάτου ἀπὸ ἀσθένειαν, τραυματισμὸν κ. ἄ.

2. Ἡ προσκομιδὴ ἢ πρόθεσις ἢ παρατραπέζιον.

Ἄριστερὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ πλησίον τοῦ τοίχου, ὑπάρχει κτισμένη μικροτέρα τράπεζα, ἡ ὁποία λέγεται *κόγχη*, *πρόθεσις*, ἢ *παρατραπέζιον*. Εἰς αὐτὴν προετοιμάζονται τὰ Τιμια Δῶρα (ἄρτος καὶ οἶνος, Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Κυρίου) διὰ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἀπὸ τὴν πρόθεσιν γίνεται ἡ ἔξοδος τῶν Τιμίων Δώρων καὶ κατόπιν τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Συμβολίζει τὸ σπῆλαιον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Κύριος.

3. Τὸ Σκευοφυλάκιον.

Εἶναι μέγαν ξύλινον ἐρμάριον, δεξιὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον φυλάσσονται τὰ Ἱερὰ σκεύη, τὰ ἄμφια τῶν Ἱερέων, τὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἄλλα πολυτίμα πράγματα.

4. Τὸ Σύνθρονον.

Τοῦτο εἶναι μία σειρὰ ἀπὸ θρόνους ξύλινους ἢ μαρμαρίνους, ὀπισθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης, ὅπου κάθονται οἱ ἄρχιερεῖς. Τὸ σύνθρονον δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας. Μόνον αἱ μεγάλα ἔχουν, ὅπως ἡ Μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν.

Τί ὑπάρχει ἐντός τοῦ κυρίως ναοῦ.

Ὁ κυρίως ναὸς εὐρίσκεται πρὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος, εἶναι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ὅλου ναοῦ καὶ χρησιμεύει διὰ τὰ παραμένον ἐκεῖ οἱ πιστοὶ καὶ τὰ παρακολουθοῦν τὴν θεῖαν λειτουργίαν. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν :

1. Ὁ Ἄμβων. Οὗτος εἶναι ξυλίνη ἐξέδρα, εὐρισκομένη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ὅπου ἀναβαίνει ὁ διάκονος καὶ ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ Ἄμβωνος οἱ κληρικοὶ ἢ λαϊκοὶ κηρύττουν τὸν Θεῖον λόγον. Πολλάκις ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ὑπάρχει περιστέρα, σύμβολον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

2. Ἀπέναντι τοῦ ἄμβωνος καὶ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ὁ Δεσποτικὸς Θρόνος ἢ ἀπλῶς Δεσποτικόν. Εἶναι ξύλινον ἢ μαρμάρινον καὶ ἐκεῖ ἀναβαίνει ὁ Ἐπίσκοπος, ὅταν λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν.

3. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ εἰκονοστασίου, εὐρίσκονται ξύλινα ἐξέδρα, ὅχι πολὺ ὑψηλαί. Ἐκεῖ ἀναβαίνουν οἱ ψάλται, τὰ δὲ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκουν, στηρίζονται εἰς περιστρεφόμενα τραπέζια, τὰ ἀναλόγια.

4. Τὰ στασίδια. Εἶναι ξύλινα ἀνάβαθρα, εἰς τὰ ὁποῖα στέκονται οἱ ἐκκλησιαζόμενοι.

5. Ὁ γυναικωνίτης. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχει δευτέρον πάτωμα, ὅπου μένουσιν αἱ γυναῖκες καὶ παρακολουθοῦν τὴν θεῖαν λειτουργίαν.

Ὁ Πρόναος.

Ὁ Πρόναος εἶναι τὸ μέρος, πού εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν, καὶ συγκοινωνεῖ μὲ αὐτὸν μὲ τρεῖς θύρας. Λέγεται καὶ νάρθηξ. Συνήθως ἦτο μία στοά, ἀνοικτὴ πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ κατηχούμενοι, ἔμενον ἐν τῷ κυρίως Ναῷ μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἠκούοντο τὰ ἐπανειλημμένα παραγγέλματα : «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε, οἱ κατηχούμενοι προέλθετε κλπ.». Εἰς τὸν Νάρθηκα ἴσταντο οἱ προσκλαίοντες, οἱ χειμαζόμενοι καὶ γενικῶς οἱ ὑπὸ τιμωρίαν διατελοῦντες. Ἐμμεναν δὲ ἐκεῖ, ὡς ὅτου ἀνεγινώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον. Κατόπιν ἔφευγαν. Σήμερον ὅμως, πού δὲν ὑπάρχουν κατηχούμενοι, ἔχει καταργηθῆ καὶ ὁ νάρθηξ ἢ πρόναος ἀπὸ ὅλας

σχεδὸν τὰς Ἐκκλησίας. Μόνον πρὸ τῆς θύρας τῆς ἔκκλησίας ὑπάρχει συνήθως ἐν μικρὸν προστέγασμα, τὸ ὁποῖον καλεῖται *πρόπυλον*.

Εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους, πού ὑπῆρχεν ὁ νάρθηξ, ὑπῆρχεν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κρήνη μετ' ὕδωρ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπλύνοντο οἱ χριστιανοί, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὸν ναόν. Ἡ κρήνη αὕτη ἐλέγετο *φιάλη*. Ἦτο συνήθως μαρμαρίνη μετ' ἀσβεστῶν ἐπιγραφάς. Περίφημος ἦτο ἡ φιάλη τοῦ νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας διὰ τὴν ἐπιγραφὴν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπ' αὐτῆς :

“ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ..

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη καλεῖται «ΚΑΡΚΙΝΙΚΗ», διότι ἀναγινώσκεται ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅπως καὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ ἔννοια.

4. Τὰ Ἱερὰ σκεύη.

Εἰς ἕκαστον ναὸν ὑπάρχουν καὶ τὰ λεγόμενα Ἱερὰ σκεύη, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ταῦτα εἶναι καὶ τὰ σπουδαιότερα. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς :

1. Τὸ Ἅγιον Ποτήριον, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ *Δισκοπότηρον*. Εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ ὅλα τὰ Ἱερὰ σκεύη. Ἐντὸς αὐτοῦ τίθεται ὁ ἡγιασμένος οἶνος, πού χρησιμεύει διὰ νὰ μεταλαμβάνουν οἱ πιστοί. Τὸ Ἅγιον Ποτήριον συμβολίζει τὸ ποτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δείπνον ἔβαλεν οἶνον, ἠϋλόγησε καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς του λέγων : «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». (Ματθ. κεφ. ΚΤΣ' παράγρ. 28).

2. Ὁ Ἅγιος Δίσκος ἢ *Δισκάριον*. Εἶναι μικρὸς μετάλλινος δίσκος, εἰς τὸν ὁποῖον τίθενται αἱ *μερίδες* τοῦ ἡγιασμένου Ἄρτου καὶ φυλάσσονται μέχρι τῆς ὥρας τῆς Θείας κοινωνίας. Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετήθη ὁ Ἰησοῦς ὡς βρέφος εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ. Ὁ Ἅγιος Ἄρτος εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δείπνον ἠϋλόγησε τὸν Ἄρτον καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς Του

λέγων : «Λάβετε φάγετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν».

3. **Ἡ λόγχη.** Εἶναι ἓνα μικρὸν μαχαιρίδιον μὲ σχῆμα λόγ-
χης, πού ἢ λαβὴ του καταλήγει εἰς σταυρόν. Μὲ τὴν λόγχην κό-
πτει ὁ ἱερεὺς τὰς μερίδας καὶ τὴν προσκομιδὴν. Συμβολίζει τὴν
λόγχην μὲ τὴν ὁποίαν, ὅταν ὁ Κύριος εὗρίσκετο ἐπὶ τοῦ Σταυ-
ροῦ, «εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχη αὐτοῦ τὴν πλευρὰν. ἔνυξε».
(Ἰωάν. Κεφ. ΙΘ' παράγρ. 34). Ἡ λόγχη χρησιμοποιεῖται μό-
νον εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

4. **Ὁ Ἀστερίσκος.** Εἶναι μετάλλινος ἀστερίσκος εἰς σχῆμα
σταυροῦ, φέρων εἰς τὴν κορυφὴν του σταυρόν. Τίθεται ἐπὶ τοῦ
Ἁγίου Δίσκου καὶ χρησιμεύει διὰ νὰ μὴ ἐγγίξη τὸ κάλυμμα τοῦ
Δίσκου τὸν Ἅγιον Ἄρτον. Συμβολίζει τὸν ἀστέρα, ὁ ὁποῖος
ὠδήγησε τοὺς Μάγους εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ, διὰ νὰ
προσκυνήσουν τὸν νεογέννητον Σωτῆρα τοῦ κόσμου.

5. **Ἡ Ἱερὰ λαβίς.** Εἶναι μικρὸν κοχλιάριον, τοῦ ὁποίου ἢ
λαβὴ τελειώνει εἰς Σταυρόν. Χρησιμεύει διὰ νὰ δίδεται ἡ θεία
κοινωνία εἰς τοὺς πιστοὺς.

6. **Τὸ ζέον.** Εἶναι μικρὸν μετάλλινον δοχεῖον, διὰ τοῦ
ὁποίου χύνεται ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου ὕδωρ ζέον, εἰς ἀνά-
μνησιν τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος, πού ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν πλευ-
ρὰν τοῦ Κυρίου.

7. **Ὁ ἀήρ.** Ὅταν τελειώσῃ ἡ προσκομιδὴ, τὸ Ἅγιον Ποτή-
ριον καὶ ὁ Ἅγιος Δίσκος σκεπάζονται χωριστὰ τὸ καθένα, μὲ
ὑφασμα, πού ἔχει σχῆμα σταυροῦ. Κατόπιν καὶ τὰ δύο μαζὶ
σκεπάζονται μὲ ἓνα μεγάλο τετράγωνον ὑφασμα, συνήθως μετα-
ξωτόν. Τοῦτο καλεῖται ἀήρ καὶ συμβολίζει τὴν σινδόνην, μὲ τὴν
ὁποίαν ὁ Ἰωσήφ ἐτύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.

8. **Ὁ σπόγγος.** Εἶναι ἓνας μικρὸς σπόγγος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ
ἱερεὺς σπογγίζει τὸ Ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸν Ἅγιον Δίσκον.
Μᾶς ἐνθυμίζει τὸν σπόγγον, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ στρατιῶται ἐπό-
τισαν ὄξος τὸν Κύριον ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

Ὅλα τὰ σκεύη ταῦτα χρησιμεύουν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ μυ-
στήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ πο-
λύτιμα μέταλλα συνήθως ἄργυρον καὶ χρυσόν, καὶ φέρουν ἐπι-
γραφάς, πολλὰς φορὰς δὲ καὶ πολυτίμους λίθους.

Ἄλλα ἱερὰ σκεύη. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἱερὰ σκεύη, ἀπα-

ραίτητα εἰς κάθε ναόν. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ χρησιμεύουν εἰς ἄλλας ἱεροτελεσίας.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

1. **Ἡ κολυμβήθρα.** Εἶναι συνήθως κατεσκευασμένη ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἔχει σχῆμα λέβητος· χρησιμεύει διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος καὶ συμβολίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔβαπτίσθη ὁ Κύριος.

2. **Τὸ Μυροδοχεῖον.** Μικρὸν μετάλλινον ἢ ὑάλινον δοχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον φυλάσσεται τὸ Ἅγιον Μῦρον, μὲ τὸ ὁποῖον χρίεται ὁ βαπτιζόμενος.

3. **Ὁ Ἐπιτάφιος.** Εἶναι ὕφασμα πολυτελείας, εἰς σχῆμα ὀρθογώνιον, μὲ ἐπ' αὐτοῦ ζωγραφισμένην ἢ χρυσοκεντημένην τὴν ταφήν τοῦ Κυρίου. Γύρω εἶναι ἡ Θεοτόκος, αἱ Μυροφόροι, ὁ Ἰωάννης καὶ Ἄγγελοι, πὺν θρηνοῦν διὰ τὰ Πάθη τοῦ Ἰησοῦ. Χρησιμοποιεῖται τὴν νύκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἐπιταφίου. Ὑπάρχουν ἐπιτάφιοι μεγάλης τέχνης καὶ μεγάλης ἀξίας, εἰς διαφόρους χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ Μοναστήρια.

4. **Τὰ Ἐξαπτέρυγα.** Εἶναι μετάλλινοι ἀκτινωτοὶ δίσκοι, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι σκαλισμένοι ἄγγελοι μὲ ἕξ πτέρυγας, τὰ *Σεραφεῖμ*. Ἐχουν δὲ ἕξ πτέρυγας διὰ νὰ δειχθῇ ἡ ταχύτης καὶ προθυμία, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτελοῦν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὰς λιτανεῖας καὶ προπορεύονται ὡς θριαμβευτικὰ σύμβολα. Μέσα εἰς τὸν ναὸν τοποθετοῦνται ἀνατολικά τῆς Ἁγίας Τραπέζης, ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Τιμίου Στουροῦ.

5. **Τὰ Λάβαρα.** Εἶναι ὑφάσματα συνήθως μεταξωτά, σθηριγμένα ἐπάνω εἰς κονιάρια. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουν διάφοροι εἰκόνες ἐκκλησιαστικά.

6. **Τὸ Θυμιατήριον.** Εἶναι ἕνα μετάλλινον σκεῦος μὲ ἄλυσίδα, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετοῦνται ἀναμμένα κάρβουνα καὶ μοσχολίβανον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξέρχεται ἀρωματικὸς καπνός. Μὲ αὐτὸ θυμιάζουν οἱ ἱερεῖς τὰ Τίμια Δῶρα, τὰς Ἁγίας Εἰκόνας καὶ τοὺς πιστούς.

7. **Αἱ Ἁγίαὶ Εἰκόνας.** Εἰς κάθε ναὸν ὑπάρχουν αἱ εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Ἁγίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ναός. Αἱ εἰκόνας αὐταὶ τοποθετοῦνται ὡς ἑξῆς : δεξιὰ

τῆς ὥραίας Πύλης, ὅταν ἡμεῖς βλέπομεν πρὸς ἀνατολάς, τοποθετεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ. Ἀριστερά, τῆς Θεοτόκου. Μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου καὶ μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου τοῦ Ναοῦ. Αἱ εἰκόνες μᾶς ἐνθυμίζουν τὰ ἱερὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἰκονίζουσι. Εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας ἀποδίδεται τιμὴ καὶ ὄχι λατρεία, ἡ ὁποία ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν. Καὶ ἡ τιμὴ, τὴν ὁποίαν ἀποδίδομεν εἰς τὰς εἰκόνας, νοερῶς μεταβαίνει εἰς τὰ εἰκονιζόμενα Πρόσωπα.

8. **Τὰ κηροπήγια.** Εἰς αὐτὰ τοποθετοῦνται κηρία πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν Ἁγίων, τὰ ὁποῖα ἀνάπτομεν πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων. Ἀπὸ τὰ κηροπήγια ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουσι τὰ λεγόμενα *δικηροτόκηρα*, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται μόνον, ὅταν λειτουργῇ ἐπίσκοπος ἢ ἀρχιερεὺς καὶ εὐλογῇ μετὰ αὐτὰ τὸν λαόν. Τὸ *δίκηρον*, συμβολίζει τὴν *θεῖαν* καὶ *ἀνθρωπίνην* φύσιν τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ *τρίκηρον* τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

9. **Τὰ λειτουργικὰ βιβλία.** Ταῦτα εἶναι διάφορα ἱερὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουσι τροπάρια καὶ ἄλλας εὐχάς, αἱ ὁποῖαι ἀναγινώσκονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὰ σπουδαιότερα εἶναι :

α) **Τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον.** Περιέχει τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. Κατὰ Ματθαῖον · Μάρκον · Λουκᾶν · Ἰωάννην.

β) **Ὁ Ἀπόστολος.** Περιέχει τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων.

γ) **Τὸ Τυπικόν.** Τοῦτο ὁρίζει τὴν τάξιν ἐκάστης ἀκολουθίας.

δ) **Ἡ ὀκτώηχος.** Περιέχει τροπάρια τονισμένα εἰς τοὺς ὀκτὼ ἐκκλησιαστικοὺς ἤχους (ἤχον α' β', γ', δ' πλάγιον τοῦ α' τοῦ β' τοῦ γ' ἢ βαρὺν καὶ πλάγιον τοῦ δ'). Ἡ ὀκτώηχος λέγεται καὶ παρακλητικὴ.

ε) **Τὰ 12 μηνιαῖα.** Ταῦτα περιέχουσι τὰς ἀκολουθίας τῶν ἀκινήτων τῶν ἑορτῶν ὅλου τοῦ ἔτους. Ἐν βιβλίον διὰ κάθε μῆνα.

στ) **Τὸ Τριώδιον.** Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινητῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι πρὸ τοῦ Πάσχα.

ζ) **Πεντηκοστάριον.** Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ποὺ εἶναι μετὰ τὸ Πάσχα.

η) "Αλλα λειτουργικά βιβλία είναι τὸ *Ψαλτήριον*, τὸ *Εὐχολόγιον*, τὸ *Ὁρολόγιον*, κ. ἄ.

5. Τὰ Ἱερὰ ἄμφια.

Ἱερὰ ἄμφια λέγονται τὰ πολυτελῆ ἐνδύματα, πού φέρουν οἱ κληρικοί, ὅταν ἱερουργοῦν. Κατ' ἀρχὰς τὰ ἄμφια ἦσαν ἀπλᾶ, ὅπως ἀπλᾶ εἶναι καὶ τὰ καθημερινὰ ἐνδύματα τῶν κληρικῶν, ὅταν δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς ἱεροτελεστίας. Ταῦτα εἶναι ἀπλᾶ ἐνδύματα χρώματος μαύρου. Τὰ ἄμφια ὅμως, πού φοροῦν οἱ κληρικοί κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας εἶναι πολυτελῆ καὶ ἰδιαίτερα διὰ κάθε ἱερατικὸν βαθμὸν.

Οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης εἶναι τοῦ Διακόνου, τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου. Ἐκαστος βαθμὸς ἔχει καὶ ἰδιαίτερα ἄμφια, τὰ ὁποῖα τὸν διακρίνουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

α) Τὰ ἱερὰ ἄμφια τοῦ διακόνου.

Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

1. *Τὸ Στιχάριον.* Εἶναι χιτῶν μακρὺς ἕως τὰ πόδια, με χειρίδας ἀπὸ ὕφασμα λινόν, συνήθως χρώματος λευκοῦ. Στιχάριον φοροῦν καὶ ὁ Πρεσβύτερος καὶ ὁ Ἐπίσκοπος.

2. *Τὰ ἐπιμανίκια ἢ ἐπιμάνικα.* Μὲ αὐτὰ περιβάλλεται τὸ κάτω μέρος τῆς χειρὸς καὶ κατασκευάζονται ἀπὸ πολυτελὲς ὕφασμα, φέρουν χρυσοκεντήτους σταυροὺς ἢ ἄλλας εἰκόνας. Συμβολίζουσι τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.

3. *Τὸ Ὠράριον ἢ Ὁράριον.* Εἶναι ταινία, τὴν ὁποίαν φορεῖ ὁ διάκονος ἐπάνω εἰς τὸ στιχάριον. Διπλώνεται ἀπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ τὰ ἄκρα του κρέμονται ἔμπρὸς καὶ ὀπίσω. Συμβολίζει τὰς πτέρυγας τῶν Ἁγέλων. Εἶναι τὸ διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ διακόνου.

β) Τὰ ἱερὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου.

1) *Τὸ στιχάριον.* Ὅμοιον μὲ τοῦ διακόνου.

2) *Τὰ ἐπιμανίκια.* Ἐπίσης ὅμοια μὲ τοῦ διακόνου.

3) *Τὸ ἐπιτραχήλιον ἢ περιτραχήλιον.* Εἶναι στενὸν καὶ μακρὸν τεμάχιον ὕφασματος, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τὸν

λαιμόν τοῦ ἱερέως. Φέρει κεντημένους σταυρούς καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος ἔχει χρυσοῦς. Χωρὶς αὐτὸ ὁ ἱερεὺς δὲν δύναται νὰ ἱεουργήσῃ. Συμβολίζει τὴν Θεϊὰν χάριν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἱερέων εἰς τὸν Χριστόν.

4) Ἡ Ζώνη. Εἶναι λωρὶς ἀπὸ χρυσοκέντητον συνήθως ὕφασμα, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ ἱερεὺς γύρω ἀπὸ τὴν μέσην του. Ἐμπρὸς κουμβώνει μὲ ἀργυρᾶς ἢ χρυσαῶς πόρπας. Συμβολίζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἱερεὺς, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος νὰ ἐκτελῇ τὰ ἱερά του καθήκοντα.

5) Τὸ Φαιλόνιον ἢ φελόνιον. Εἶναι τὸ διακριτικὸν ἄμφιον τῶν ἱερέων. Ἐχει σχῆμα ἐπανωφορίου χωρὶς μανίκια καὶ τὸ φορεῖ ὁ ἱερεὺς ἀπὸ τὴν κεφαλὴν. Σκεπάζει τὰ νῶτα τοῦ ἱερέως καὶ τὸ στήθος. Τὸ ἐμπρόσθιον μέρος ἀνασηκώνεται διὰ νὰ μένουν ἐλεύθεραι αἱ χεῖρες.

6) Τὸ ἐπιγονάτιον. Τοῦτο φέρεται μόνον ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους ἱερεῖς (Οἰκονόμος, Ἀρχιμανδρίτης). Εἶναι ὕφασμα τετράγωνον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τὴν ζώνην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει χρυσοκέντητος σταυρός. Οἱ Ἐπίσκοποι φέρουν ἐπιγονάτια μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως.

7) Ὁ ἐπιστήθιος σταυρός. Εἶναι σταυρός ἀπὸ ἄργυρον ἢ χρυσόν, ὁ ὁποῖος κρέμαται ἀπὸ τὸν λαιμόν καὶ φθάνει ἕως τὸ στήθος. Τοῦτον φέρουν μόνον οἱ ἀξιωματοῦχοι ἱερεῖς.

γ) Τὰ ἱερά ἄμφια τοῦ ἀρχιερέως.

(Ἐπισκόπου, Μητροπολίτου)

1. Σιχάριον, ἐπιμανίκια, ζώνη, ἐπιτραχήλιον, ἐπιγονάτιον καὶ σταυρός, ὅπως τῶν ἱερέων.

2. Ὁ Σάκκος. Εἶναι χιτὼν, ὁ ὁποῖος φθάνει κάτω τῶν γονάτων καὶ μὲ κοντὰ μανίκια. Κατασκευάζεται ἀπὸ μεταξωτὸν ὕφασμα καὶ εἶναι χρυσοκέντητος.

3. Ὁμοφόριον. Μέγα καὶ Μικρόν. Εἶναι ἄμφιον ὄχι πολὺ μακρὸν καὶ στενόν, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τοὺς ὄμους του, ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄλλα ἄμφια. Κατασκευάζεται ἀπὸ λευκὸν μάλλινον ὕφασμα καὶ φέρει χρυσοκέντητους Σταυρούς. Συμβολίζει τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ.

4. **Ἡ Μίτρα.** Εἶναι κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἀρχιερέως. Εἶναι στολισμένη με πολυτίμους λίθους καὶ χρυσόν. Γύρω ἀπὸ τὴν βίασιν του, ἢ ὁποῖα εἶναι χρυσοῦ, ὑπάρχουν αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν καὶ ὁ δικέφαλος αἰετός. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχει ἀδαμαντοκόλλητον σταυρόν.

5. **Ὁ Μανδύας.** Εἶναι πολυτελὲς ἄμφιον, με χρῶμα βαθὺ ἰώδες, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν δὲν ἱερουργῇ, ἰδίως κατὰ τοὺς ἑσπερινοὺς καὶ πρὸ τῆς θείας λειτουργίας.

6. **Ἡ Ποιμαντικὴ ῥάβδος.** Ῥάβδος ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, τὴν ὁποίαν κρατεῖ ὁ ἐπίσκοπος (κ. πατερίτσα). Εἰς τὴν κορυφὴν φέρει δύο ὄφεις καὶ εἰς τὸ μέσον σταυρόν. Οἱ ὄφεις συμβολίζουν τοὺς ὄρατοὺς καὶ ἀοράτους ἐχθροὺς τῆς θρησκείας, τοὺς ὁποῖους ἀποδιώκει ἡ δύναμις τοῦ Σταυροῦ.

7. **Τὸ ἐγκόλπιον.** Μαζὶ με τὸν ἐπιστήθιον Σταυρόν οἱ ἀρχιερεῖς φέρουν ἐπὶ τοῦ στήθους, κρεμασμένον με χρυσοῦν ἀλυσίδα ἀπὸ τὸν λαιμὸν τὸ ἐγκόλπιον. Εἶναι σημεῖον τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας. Ἐχει σχῆμα περίπου κυκλικὸν με τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΟΤΕ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

Περὶ ἑορτῶν

Ὅταν ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Μωϋσέα τὰς δέκα ἐντολάς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, διὰ τῆς τετάρτης ἐντολῆς ὥρισεν ὅπως ἡ ἑβδόμη ἡμέρα ἐκάστης ἑβδομάδος, τὸ Σάββατον, εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία, ὡς ἡμέραν ἀφιερωμένην εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ὥρισε τὴν Κυριακὴν, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἢ ὁποῖα ἔγινε κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν. (Κυριακὴ=ἡμέρα Κυρίου).

Κατὰ τὴν Κυριακὴν, ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ συναθροίζονται εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ προσεύχονται ὅλοι μαζὶ εἰς τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς βέβαια εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ ἡμπορεῖ ὁ καθένας, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται καὶ ὅποτε θέλῃ, νὰ προσεύχηται εἰς

Αὐτόν. Ἡ κοινὴ ὁμως προσευχὴ μέσα εἰς τόπους προωρισμένους ἀκριβῶς διὰ τὴν προσευχὴν, ἔχει μεγαλυτέραν σημασίαν. Τὸ περιβάλλον τοῦ ναοῦ, αἱ ψαλμοφθιαί, τὸ θυμίαμα, αἱ ἅγια εἰκόνες, μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ κάθε σκέψιν καὶ στρέφουν τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν μας πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ κοινὴ προσευχὴ ἐνώνει ὅλους τοὺς Χριστιανούς, ὡς ἀδελφοὺς καὶ τέκνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλους μαζὶ μετὰ τὸν Θεόν.

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τὴν Κυριακὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἑβδομαδιαία ἑορτὴ τῶν Χριστιανῶν, ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἔχει ὀρίσει καὶ ἄλλας ἑορτάς. Αἱ ἑορταὶ αὐταὶ γίνονται εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων τῆς ἐκκλησίας μας καὶ πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης Ἐκείνων, οἱ ὅποιοι προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἀναλόγως τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον τελοῦνται, αἱ ἑορταὶ διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας :

α) Εἰς ἀκινήτους ἑορτάς καὶ

β) Εἰς κινήτας ἑορτάς.

Ἀκίνητοι ἑορταί. Λέγονται αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι συμπίπτουν πάντοτε ὠρισμένην ἡμερομηνίαν, ὄχι ὁμως καὶ ἡμέραν π. χ. ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἑορτάζεται πάντοτε τὴν ἑκτην (6) Αὐγούστου.

Κινήται λέγονται αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι συμπίπτουν πάντοτε τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ὄχι ὁμως καὶ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν π. χ. ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτάζεται πάντοτε Κυριακὴν.

Ἀναλόγως δὲ τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἑορτάζει ἡ τιμῆ ἡ ἐκκλησία μας καὶ τῶν Προσώπων, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, αἱ ἑορταὶ διακρίνονται :

1. **Εἰς ἑορτάς Δεσποικίας.** Αἱ ἑορταὶ αὐταὶ ἔχουσι καθιερωθῆ εἰς ἀνάμνησιν γεγονότων ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ.

2) **Εἰς ἑορτάς Θεομητορικίας.** Αὐταὶ ἔχουσι καθιερωθῆ εἰς ἀνάμνησιν γεγονότων τῆς ζωῆς τῆς Θεομήτορος.

3) **Εἰς ἑορτάς Ἀγίων.** Αὐταὶ ἔχουσι καθιερωθῆ εἰς μνήμην Ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἢ ἔμαρτύρησαν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ συμπίπτουν συνήθως μετὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου Αὐτῶν.

1. ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἀκίνητοι δεσποτικάι εορταί.

Αἱ ἀκίνητοι δεσποτικάι εορταί εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. *Ἡ εορτή τῶν Χριστουγέννων.* Ἐορτάζεται κάθε χρόνον τὴν 2α Δεκεμβρίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Βηθλεέμ. Εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας εορτὰς ὅλης τῆς Χριστιανωσύνης. Ἀπὸ τῆς Γεννήσεως δὲ τοῦ Χριστοῦ μετροῦμεν τὰ ἔτη.

2. *Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου.* Ὁκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν του ἐγένετο ἡ περιτομὴ τῶν παιδιῶν τῶν Ἑβραίων. Ἡ περιτομὴ εἶχε τὴν θέσιν τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος. Ὁκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν Του καὶ ὁ Σωτὴρ περιετμήθη καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἰησοῦς. Ἡ εορτὴ αὕτη συμπίπτει τὴν 1ην Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους.

3. *Τὰ Θεοφάνεια ἢ Ἐπιφάνεια ἢ Φῶτα.* Ἐορτάζονται τὴν 6ην Ἰανουαρίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἀπὸ τὸν Ἰωάννην. Καλεῖται δὲ ἡ εορτὴ Θεοφάνεια ἢ Ἐπιφάνεια, διότι κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἐφανερώθησαν τὰ Τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ Πατὴρ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ὠνόμαζε τὸν Ἰησοῦν Υἱὸν ἀγαπητόν, ὁ Υἱὸς ἐβαπτίζετο καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡς περισσευρὰ ἐκάθισεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς Του. *Φῶτα* λέγεται ἡ εορτὴ, διότι κατ' αὐτὴν ἐβαπτίζοντο οἱ κἀτηχούμενοι. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐκαλεῖτο *φῶτισμα ἢ φωτισμός* καὶ διατηρεῖται εἰς πολλὰ μέρη ἀκόμη καὶ σήμερον.

4. *Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ.* Ἐορτάζεται τὴν 2αν Φεβρουαρίου ἐκάστου ἔτους, 40 ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἡ Θεοτόκος ὠδήγησε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸν Ναόν, ὅπου τὸν ὑπεδέχθη ὁ Προφῆτης Συμεών. Ὁ Συμεών εἶχε παρακαλέσει τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀποθάνῃ, ἂν δὲν γεννηθῇ ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου καὶ ὅταν ἐκράτησε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς χεῖρας του εἶπεν : «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ».

5. *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος.* Ἐορτάζεται τὴν 6ην Αὐγούστου. Ὀλίγον χρόνον πρὶν ἀπὸ τὸ Πάθος, ὁ Ἰησοῦς παρέλαβε τὸν Πέτρον, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, ἀνέβηκεν εἰς τὸ

ὄρος Θαβώρ καὶ μετεμορφώθη ἐκεῖ ἔμπρός των. Καὶ τὸ μὲν πρόσωπον αὐτοῦ ἔλαμπεν ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἐνδύματά του ἔγιναν λευκά, ὅπως τὸ φῶς. Συγχρόνως ἐφάνησαν πλησίον τοῦ Χριστοῦ ὁ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, οἱ δὲ μαθηταὶ του ἐθαύμασαν καὶ ἐκρυψαν τὰ πρόσωπά των ἐκ φόβου. (Ματθ. κεφ. ΙΖ' παράγρ. 1—9).

6. **Ἑορταὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.** Εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἑορτὰς κατατάσσονται καὶ ἑορταὶ γινόμεναι πρὸς τιμὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ ἱερώτατον σύμβολον τῆς Χριστιανωσύνης. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ὁ Τίμιος Σταυρὸς τιμᾶται ἐξαιρετικῶς διὰ πέντε ἑορτῶν κατ' ἔτος. Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) **Ἡ εὐρεσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.** Ἑορτάζεται τὴν 9ην Μαρτίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἁγία Ἐλένη εὗρὲν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Τίμιον καὶ Ζωοποιὸν Σταυρόν. Μετὰ μακρὰς καὶ κουραστικὰς ἐρεῦνας εὐρέθησαν τρεῖς Σταυροὶ (τοῦ Κυρίου καὶ τῶν δύο ληστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐσταυρώθησαν μαζί Του, ὁ δὲ Τίμιος Σταυρὸς ἀνεγνωρίσθη κατόπιν θαύματος).

β) **Ἡ ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.** Ἡ ἑορτὴ αὕτη γίνεται τὴν 14ην Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους καὶ ἔχει διπλὴν ἀνάμνησιν. Μίαν ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ὑψώθη ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἐνώπιον τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Μακάριον μετὰ τὴν εὐρεσίαν του. Καὶ ἑτέραν, ὅταν ἄλλη ὑψωσις ἔγινε τὸ ἔτος 623 μ.Χ., ὅποτε ἦτο αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ὁ Ἡράκλειος. Οἱ Πέρσαι ἀπὸ τὸ ἔτος 614 μ.Χ. εἶχον κυριεύσει τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ εἶχον ἀρπάσει τὸν Τίμιον Σταυρόν. Μετὰ μακροὺς πολέμους ὁ Ἡράκλειος κατενίκησε τοὺς Πέρσας, ἀνέκτησε τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον καὶ πάλιν ὑψωσεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν ἰδίαν ἡμέραν πού εἶχε γίνει καὶ ἡ πρώτη ὑψωσις.

γ) **Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Σημεῖου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.**

Ἡ ἱερὰ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι, ὅταν ἦτο Πατριάρχης εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Κύριλλος (550) μ. Χ., ἐνεφανίσθη εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν τὸ σημεῖον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἠπλώνετο ἀπὸ τὸν Γολγοθᾶν ἕως τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Ἡ ἐμφάνισις αὕτη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἑορτάζεται τὴν 7ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους.

δ) *Ἡ πρόδοτος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.* Ἐορτάζεται τὴν 1ην Αὐγούστου ἐκάστου ἔτους. Καὶ

ε) *Ἡ ἑορτὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.* Αὕτῃ ἡ ἑορτὴ ἀνήκει εἰς τὰς κινητὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς. Ἐορτάζεται τὴν τρίτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Ἡ προσκύνησις τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔχει σκοπὸν νὰ ἐνδυναμώσῃ τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς. Καὶ τότε καὶ κατὰ τὴν 14ην Σεπτεμβρίου, ἑορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ψάλλεται καὶ τὸ τροπάριον «Τὸν Σταυρόν Σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν Ἁγίαν Σου Ἀνάστασιν δοξάζομεν»!

Β' Κινητὰ Δεσποτικὰ ἑορταί.

Αἱ κινητὰ δεσποτικὰ ἑορταί, ἐκεῖναι δηλ. πὺ δὲν ἑορτάζονται ὠρισμένην ἡμερομηνίαν, διαιροῦνται εἰς δύο σειρὰς :

α) *Κινητὰς ἑορτὰς πρὸ τοῦ Πάσχα.*

β) *Κινητὰς ἑορτὰς μετὰ τὸ Πάσχα,*

1. *Κινητὰ ἑορταί πρὸ τοῦ Πάσχα.*

Ἡ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὸ 325 μ. Χ., ὥρισε τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται «τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον, ἣτις φαίνεται μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν». Ἐὰν ἡ πανσέληνος συμπέσῃ Κυριακὴν, τότε τὸ Πάσχα ἑορτάζεται τὴν ἄλλην Κυριακὴν. Πάντοτε ὅμως, ὅπως ἀπὸ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους, ὠρίσθη, ὅτι τὸ χριστιανικὸν Πάσχα πρέπει νὰ ἑορτάζηται ὑστερον ἀπὸ τὸ Πάσχα τῶν Ἑβραίων.

Μὲ βάσιν λοιπὸν τὸ Πάσχα, κανονίζονται αἱ κινητὰ δεσποτικὰ ἑορταί πὺ εἶναι πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ μετὰ τὸ Πάσχα.

Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινητὰ ἑορταί εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. *Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου.* Μὲ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν ἀρχίζουν αἱ κινητὰ δεσποτικὰ ἑορταί. Εἶναι ἡ δεκάτη Κυριακὴ πρὸ τοῦ Πάσχα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἀπὸ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον (Λουκᾶς Κεφ. ΙΗ' παράγρ. 10—14). Μᾶς διδάσκει τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν δύναμιν τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας.

2. *Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου.* Ἀκολουθεῖ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, συμπίπτει δηλ. ἐννέα Κυριακὰς πρὸ τοῦ Πάσχα.

Ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου (Λουκᾶς κεφ. ΙΕ' παράγρ. 12—32). Μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τοὺς εἰλικρινῶς μετανοοῦντας.

3. *Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρως.* Κατ' αὐτὴν τὴν Κυριακὴν τρώγομεν διὰ τελευταίαν φορὰν τὸ κρέας. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον περὶ *μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίας ζωῆς* (Ματθ. κεφ. ΚΕ' παράγρ. 31—46).

4. *Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου.* Κατ' αὐτὴν τὴν ἑβδομάδα ἐπιτρέπεται νὰ τρώγομεν μόνον γαλακτερά. Ἡ ἐπομένη ἡμέρα εἶναι ἡ Καθαρὰ Δευτέρα, ποὺ ἀρχίζει ἡ νηστεία τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας μᾶς διδάσκει πῶς πρέπει νὰ προετοιμαζώμεθα διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. (Ματθ. κεφ. ΣΤ' παράγρ. 1—20).

5. *Πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν ἢ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.* Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐορτάζεται ἡ νίκη τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τῶν *Εἰκονομάχων* καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν *Ἁγίων Εἰκότων*. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐκθέτει τὸ ὅτι ὁ Φίλιππος ὠδήγησε τὸν Ναθαναὴλ πρὸς τὸν Κύριον καὶ ὅτι ὁ Κύριος ἐπήνεσε τὸ ἄδολον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Ναθαναὴλ. (Ἰωάν. κεφ. Α' παράγραφος 44—52).

6. *Δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν.* Κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται καὶ ἡ μνήμη τοῦ Βυζαντινοῦ Θεολόγου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὑπερασπιστοῦ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἔζησε κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα. Τὸ Εὐαγγέλιον περιγράφει τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ παραλυτικοῦ εἰς τὴν Καπερναοὺμ. (Μαρκ. κεφ. Β' 1—12).

7. *Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν ἢ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.* Τὴν ἐορτὴν ταύτην ἀνεφέραμεν εἰς τὰς ἀκινήτους δεσποτικὰς ἐορτάς. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον μᾶς διδάσκει ὅτι *ὅσοις θέλη νὰ γίνῃ ὀπαδὸς τοῦ Κυρίου* πρέπει νὰ ἀρνηθῆ τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς. Εἶναι δὲ προτιμότερον νὰ κερδίσῃ κανεὶς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπὸ τὴν πρόσκαιρον εὐτυχίαν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. (Μαρκ. κεφ. Η' παράγρ. 34—38 κεφ. Θ' παράγρ. 1).

8. **Τετάρτη Κυριακή τῶν Νηστειῶν.** Κατ' αὐτὴν τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἰωάννου, τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος. Οὗτος ἦτο περίφημος ἀσκητὴς τοῦ 7ου αἰῶνος, ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ. Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας διδάσκει τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς καὶ νηστείας. Ἐπίσης εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ὁ Ἰησοῦς προλέγει εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ μέλλοντα νὰ τοῦ συμβοῦν (Μάρκ. Κεφ. Θ' παράγραφοι 17—35).

9. **Ἡ πέμπτη Κυριακή τῶν Νηστειῶν.** Τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο διδάσκει τὴν ταπεινοφροσύνην. (Μάρκ. κεφ. Γ' παράγραφος 32—45).

Κατὰ τὴν Τετάρτην τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς ψάλλεται εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Μεγας Κανὼν. Εἶναι ἐν θαυμάσιον ἐκκλησιαστικὸν ποίημα ἀπὸ 230 στροφῶς ἢ τροπάρια, ἔργον τοῦ Ἐπισκόπου Ἀνδρόου Κρήτης.

Τὴν Παρασκευὴν τῆς ἰδίας ἐβδομάδος ψάλλεται ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος. Εἶναι ποίημα γραφὲν ὡς εὐχαριστήριος ὕμνος πρὸς τὴν Θεοτόκον. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 24 «Ὁΐκους» καὶ καθεὶς ἀρχίζει μ' ἐν γράμμα τοῦ Ἀλφαβήτου. Διὰ πρώτην φορὰν ἐψάλη ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Παναγίας, ἐσώθη ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀβάρων.

Τὸ Σάββατον αὐτῆς τῆς ἐβδομάδος ὀνομάζεται «Σάββατον τοῦ Λαζάρου». Ἐορτάζεται τὸ μέγα θαῦμα τοῦ Κυρίου, ἡ Ἀνάστασις τοῦ φίλου του Λαζάρου, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν, ἐν Βηθανίᾳ.

9. **Ἡ Κυριακή τῶν Βαΐων.** (ἕκτη Κυριακή τῶν Νηστειῶν). Κατ' αὐτὴν εορτάζεται ἡ εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ὁ λαὸς τὸν ὑπέδεχθη θριαμβευτικά. Ὁ Ἰησοῦς ἐκάθητο ἐπὶ «πώλου ὄνου», ὁ δὲ λαὸς ἔστρωνε χάμω κλάδους ἀπὸ βῆαια καὶ ἐνδύματα, διὰ νὰ περάσῃ ὁ Κύριος.

10. **Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς.** Ἀπὸ τῆς Δευτέρας, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἀρχίζει σειρὰ μεγάλων χριστιανικῶν εορτῶν. Αἱ εορταὶ αὗται ὄλαι τελοῦνται εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο ἡ Ἑβδομάς αὐτὴ καλεῖται καὶ Ἑβδομάς τῶν Παθῶν. Κάθε ἡμέρα ἀναφέρεται καὶ εἰς κάποιο γεγονός τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

α) Τὴν **Μεγάλῃ Δευτέραν** γίνεται μνεΐα (ἀνάμνησις) τοῦ Παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ υἱοῦ Ἰακώβ, τὸν ὁποῖον ἐπώλησαν οἱ

ἀδελφοί του. Τὰ παθήματα τοῦ Ἰωσήφ ὁμοιάζουν μὲ τὰ Πάθη τοῦ Κυρίου. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεται ἡ περικοπή τῆς κατηραμένης συκῆς (Ματθ. Κεφ. ΚΑ΄ παράγρ. 18—21).

β) **Τὴν Μεγάλην Τρίτην** γίνεται μνεία τῶν πέντε φρονίμων καὶ πέντε ἀνοήτων παρθένων. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεται ἡ σχετικὴ περικοπή (Ματθ. κεφ. ΚΕ΄ παράγρ. 1—13) καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ (Ματθ. κεφ. ΚΓ΄ παράγρ. 13—39), διὰ τὰς παρανομίας πὺν διέπραττον.

γ) **Τὴν Μεγάλην Τετάρτην** γίνεται μνεία τῆς ἀμαρτωλῆς γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μὲ μύρον τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου.

Ὁ Ὅρθρος τῶν τριῶν τούτων Ἁγίων ἡμερῶν, ψάλλεται τὸ ἑσπέρας τῆς προηγουμένης ἡμέρας, διὰ νὰ προσέρχονται εὐκολώτερον οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, χωρὶς νὰ ἀπασχολῶνται ἀπὸ τὰς ἐργασίας των. Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ψάλλεται καὶ τὸ τροπάριον «Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται». Τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Τρίτης ψάλλεται ὁ ὄρθρος τῆς Μ. Τετάρτης, ὁπότε ψάλλεται καὶ τὸ περίφημον τροπάριον τῆς Κασσιανῆς.

δ) **Ἡ Μεγάλη Πέμπτη.** Τὴν ἡμέραν αὐτὴν γίνεται μνεία τοῦ *Μυστικοῦ Δείπνου*, ὅτε ὁ Χριστὸς συνέστησε καὶ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἀκόμη γίνεται μνεία καὶ τῆς Προδοσίας τοῦ Ἰούδα. Ἀναγινώσκονται τὰ 12 Εὐαγγέλια, εἰς τὰ ὁποῖα περιγράφονται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου μέχρι τοῦ ἐνταφιασμοῦ Αὐτοῦ.

ε) **Ἡ Μεγάλη Παρασκευή.** Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην γίνεται μνεία τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου, τῆς καταδίκης καὶ τοῦ θανάτου Αὐτοῦ. Ὁραιοτάτα τροπάρια, καθὼς καὶ τὰ Εὐαγγέλια, ἀναφέρονται εἰς τὰ μαρτύρια τοῦ Κυρίου.

Τοὺς ἐμπυσμους, τὰ θαπίσματα, τὰ κολαφίσματα, τὸν ἀκάνθινον στέφανον, τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν Θάνατον καὶ τὴν ταφήν. Ἀναγινώσκονται ἐπίσης περικοπαὶ ἀπὸ τοὺς Προφῆτας, οἱ ὁποῖοι προλέγουσιν τὰ μαρτύρια καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Εἶναι ἡμέρα γενικοῦ πένθους. Αἱ σημαῖαι κρέμονται μεσίστιοι, τὰ σήμαντρα ἠχοῦν πένθιμα καὶ γεμίζουν τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ μὲ θρησκευτικὴν λύπην καὶ συγκίνησιν. Κατὰ τὸ ἑσπέρας γίνεται ἡ ταφή τοῦ Κυρίου, ὅπου δὲ ὑπάρχει στρατός, γύρω ἀπὸ τὸν *Ἐπιτάφιον* τοποθετοῦνται φρουροὶ μὲ τὰ ὄπλα «ὑπὸ μάλης».

στ) *Τὸ Μέγα Σάββατον*. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὁ Κύριος εἶναι εἰς τὸν τάφον καὶ φυλάσσεται ἀπὸ φρουράν!... Μετὰ τὴν λειτουργίαν ἀναγινώσκειται ὁ προφητικὸς στίχος «*Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν*». Ἀναγινώσκειται ἡ ἀναστάσιμος Εὐαγγελικὴ Περικοπὴ τοῦ Ματθαίου (Κεφ. ΚΗ' παρ. 1—10). Τὰ σήμαντρα κτυποῦν χαρμόσυνα. Γίνεται ἡ «Πρώτη Ἀνάστασις».

11. *Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα*. Ἡ ἑορτὴ αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλύτερα ἑορτὴ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀφοῦ ὁ Κύριος ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸν τάφον, ἀνέστη καὶ ἐχάρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν. Τὰ ψαλλόμενα τροπάρια εἶναι θριαμβευτικά. Οἱ ἄνθρωποι χαιρετῶνται μετὰ ξύ των: «*Χριστὸς Ἀνέστη*», «*Ἀληθῶς Ἀνέστη*» καὶ δίδουν τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὀνομάζει τὸ Πάσχα «*ἑορτὴν τῶν ἑορτῶν καὶ πανηγυριῶν τῶν πανηγύρεων*». Ὁ λαὸς μας τὴν ὀνομάζει *Δαμπρὴν ἢ Δαμπράν. Μεγάλην ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως*. Περὶ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἀναγινώσκειται καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, σχετικὴ μὲ τὴν ἡμέραν. *Ἐξ τις εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, ἀπολαυέτω ταύτης τῆς καλῆς καὶ λαμπρᾶς πανηγύρεως*».

II. ΚΙΝΗΤΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΑΣΧΑ

Αἱ κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταὶ μετὰ τὸ Πάσχα ἀρχίζουσι ἀπὸ τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων. Διαρκοῦν ὀκτὼ ἑβδομάδας μὲ ὀκτὼ Κυριακάς.

1. Ἡ ἑβδομάς τοῦ Πάσχα λέγεται *ἑβδομάς τῆς Διακαινησίμου ἢ Διακαινήσιμος ἑβδομάς*. Διότι μὲ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος τὰ πάντα ἀνεκαινίσθησαν, ἔγιναν καινούρια· νέα πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ζωὴ ἤρchiσε διὰ τὸν κόσμον.

2. *Ἡ ἑορτὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς*. Τὴν Παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος ἑορτάζεται ἡ ἑορτὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἡ ἑορτὴ αὐτὴ εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν μνήμην τῶν θαυμάτων τῆς Θαυματουργοῦ Πηγῆς τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸ Μπαλουκλῆ ἐν Ἐπιταρυγίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς ποὺ ἔχει κτισθῆ ἑπάνω εἰς αὐτὸ τὸ ἅγιοσμα

ονομάζεται ναός τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἡ ἑορτὴ αὕτῃ εἶναι μᾶλλον Θεομητορικὴ ἑορτὴ καὶ εἶναι ἡ μόνη κινητὴ Θεομητορικὴ ἑορτὴ.

3. **Ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ ἢ Ἀντίπασχα.** Εἶναι ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα. Γίνεται μνηστὴρ τῆς δευτέρας ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅταν εὗρίσκετο μαζί των καὶ ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς. Ὁ Κύριος τὸν ἐκάλεσε νὰ βάλῃ τὸν δάκτυλόν του εἰς τὰ σημεῖα τῶν τραυμάτων Του, διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος. (Εὐαγ. Ἰωάν. κεφ. Κ' παρ. 19-31).

4. **Ἡ Τρίτη Κυριακὴ ἢ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων.** Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὕτην τιμᾶται ἡ μνήμη τῶν Ἰωσήφ καὶ Νικοδήμου, οἵτινες ἐφρόντισαν διὰ τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁμοίως τῶν γυναικῶν Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, Μαρίας τοῦ Ἰακώβου καὶ Σαλώμης, αἱ ὁποῖαι ἠγόρασαν ἀρώματα καὶ ἤλθαν διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Ἰησοῦν. (Μάρκου Κεφ. ΙΕ' παρ. 42-47 καὶ κεφ. ΙΣΤ' παρ. 1-3).

5. **Ἡ Κυριακὴ τοῦ Παραλύτου ἢ τετάρτη Κυριακὴ.** Τὸ Εὐαγγέλιον περιγράφει τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ παραλυτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. (Ἰωάν. κεφ. Ε' παρ. 1-15).

6. **Ἡ πέμπτη Κυριακὴ ἢ Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος.** Τὸ Εὐαγγέλιον ἀναφέρεται εἰς τὴν συνομιλίαν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν Σαμαρείτιδα. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ὁ Κύριος μᾶς ὀρίζει καὶ τὸν τρόπον τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ «*Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν*». (Ἰωάν. κεφ. Δ' παρ. 5. 42.)

7. **Ἡ ἕκτη Κυριακὴ ἢ Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ.** Τὸ Εὐαγγέλιον ἀναφέρεται εἰς τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. (Ἰωάν. κεφ. Θ' παρ. 1-38).

8. **Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου.** 40 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ πάντοτε ἡμέραν Πέμπτην, ἑορτάζεται ἡ ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ Ἰησοῦς ἀνελήφθη, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητάς του ὑπόσχεσιν νὰ πέμψῃ εἰς αὐτοὺς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, νὰ τοὺς φωτίσῃ εἰς τὸ ἔργον των. (Μάρκ. Κεφ. ΙΣΤ' παρ. 19-20. Λουκ. Κεφ. ΚΔ' παρ. 50-53. Πράξ. Κεφ. Α' παρ. 9-12).

9. **Ἐβδόμη Κυριακὴ ἢ Κυριακὴ τῶν Ἀγ. Πατέρων.** Τιμᾶται ἡ μνήμη τῶν 318 Πατέρων τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

10. *Ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς*. 50 ἡμέρας μετὰ τὴν Ἐπιφάνειαν καὶ 10 μετὰ τὴν Ἀνάληψιν, ἐπεφοίτησε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἰδρῦθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία. (Πράξ. κεφ. Β' παράγρ. 1-12 καὶ 37-47).

11. *Ἡ ὀγδόη Κυριακὴ ἢ Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων*. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τιμᾶται ἡ μνήμη ὄλων τῶν Ἁγίων, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους πολλοὶ εἶναι ἄγνωστοι. Ἡ ἀρετὴ ὅμως αὐτῶν καὶ ἡ θυσία τῶν ἑσπερέωσαν καὶ ἐξήπλωσαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Μὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Πάντων τελειώνουν καὶ αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί.

2. ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ Θεομητορικαὶ ἑορταὶ γίνονται πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου τῆς μητρὸς τοῦ Θεοῦ. Αἱ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. *Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου*. Ἐορτάζεται τὴν 8ην Σεπτεμβρίου τιμᾶται ἡ γέννησις Μαρίας, τῆς μητρὸς τοῦ Θεοῦ μας, ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ καὶ τὴν Ἄνναν.

2. *Τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*. Ἐορτάζεται ἡ ἑορτὴ αὐτὴ τὴν 21ην Νοεμβρίου, πρὸς ἀνάμνησιν καὶ τιμὴν τῆς εἰσόδου τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν Ναόν.

3. *Ὁ Ἐθαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου*. Ἐορτάζεται τὴν 25ην Μαρτίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀγγελίας τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι ἐξ αὐτῆς διὰ τῆς χάριτος καὶ δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ γεννηθῆ ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου.

4. *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*. Ἐορτάζεται τὴν 15ην Αὐγούστου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τῆς Παναγίας.

3. ΕΟΡΤΑΙ ΑΓΙΩΝ

Αἱ ἑορταὶ τῶν Ἁγίων γίνονται πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἄλλοι διὰ τῆς διδασκαλίας των, ἄλλοι διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν, ἄλλοι διὰ τῆς θυσίας καὶ τῆς ζωῆς των ἀκόμη, ἑσπερέωσαν τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ θρησκείαν.

Τὴν μνήμην ὄλων τούτων τῶν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν τιμᾶ ἡ Ἐκκλησία μας, ἡ δὲ μνήμη αὐτῶν συμπύπτει συνήθως μὲ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου των. Ὁνομάσθησαν δὲ Ἅγιοι, δηλ. ἀνα-

μαρτητοι, διότι κατώρθωσαν να ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ να ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας των.

Ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφεραν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατατάσσονται οἱ Ἅγιοι. Ὅσοι ἔζησαν βίον ἐνάρετον καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας των καὶ τοῦ παραδείγματός των ὠφέλησαν τὴν ἐκκλησίαν, καλοῦνται Ὅσοι Πατέρες τῆς ἐκκλησίας.

Ὅσοι ὁμολόγησαν πίστιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐδέχθησαν να ἀρνηθοῦν αὐτὴν ἐθανατώθησαν κατόπιν βασάνων, ὠνομάσθησαν *Μάρτυρες*.

Ἄλλοι ἐγκατέλειψαν τὸν κόσμον καὶ ἔζησαν τὴν ζωὴν των εἰς ἐρημίας, ἵνα ἐκεῖ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὠνομάσθησαν *Ἀσκηταί*.

Ὅμοίως ὡς Ἅγιοι τιμῶνται καὶ οἱ Προφῆται, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ ἔζησαν πρὸ Χριστοῦ, ἐν τούτοις εἶχον πίστιν ἰσχυρὰν καὶ ἔζων ἐνάρετον βίον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὠμίλησε δι' αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς Προφῆτας ὑπέστησαν καὶ μαρτυρικὸν θάνατον.

Μεταξὺ τῶν Ἁγίων τὰ πρωτεῖα κατέχουν οἱ Ἀπόστολοι. Πρῶτοι αὐτοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστόν, ἐπάλαισαν ἐναντίον πολλῶν δυσκολιῶν διὰ να διαδώσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ οἱ περισσότεροι ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατατάσσονται καὶ οἱ Ἅγιοι Κωνσταντίνος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη διὰ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας των πρὸς τὴν χριστιανικὴν Θρησκείαν.

Ταυτοτρόπως δυνάμεθα να διαιρέσωμεν τὰς ἑορτὰς τῶν Ἁγίων ὡς ἑξῆς :

VI. Ἑορταὶ Ἀποστόλων καὶ Ἰσαποστόλων.

Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου	29 Ἰουνίου
Τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου	30 Ν)βρίου
Τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου	14 Ν)βρίου
Τῶν Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης	21 Μαΐου
Τῶν 12 Ἀποστόλων	30 Ἰουνίου
Καὶ ἄλλων εἰς ἄλλας ἡμέρας τοῦ ἔτους.	

2. Ἑορταὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἱεραρχῶν.

Βασιλείου τοῦ Μεγάλου	1 Ἰανουαρίου
Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου	13 Νοεμβρίου
Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	25 Ἰανουαρίου
Οἱ τρεῖς Οὔτοι Ἱεράρχαι τιμῶνται καὶ εἰς κοινὴν ἑορτὴν, τελουμένην τὴν	30 Ἰανουαρίου
Τοῦ Ἁγίου Νικολάου	6 Δεκεμβρίου
Τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος	12 »
Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου	18 Ἰανουαρίου

3. Ἑορταὶ Μαρτύρων.

Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου	23 Ἀπριλίου
Ἰαματικοῦ Παντελεήμονος	27 Ἰουλίου
Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου	26 Ὀκτωβρίου
Πρωτομάρτυρος Στεφάνου	27 Δεκεμβρίου κ. ἄ.

4. Ἑορταὶ μεγάλων Ἀσκητῶν.

Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου	17 Ἰανουαρίου
Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου	20 » κ. ἄ.

5. Ἑορταὶ Προφητῶν.

Ἱερεμίου	6 Μαΐου
Ἡλία	20 Ἰουλίου
Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἡ γέννησις	24 Ἰουνίου
» » » ἡ σύναξις	7 Ἰανουαρίου
» » » ὁ θάνατος	29 Αὐγούστου

Ἡ ἐκκλησία μας τιμᾷ καὶ τὴν μνήμην πολλῶν ἄλλων Ἁγίων. Ἄν ἀναγνώσωμεν ἐν *Μηναῖον*, θὰ ἴδωμεν εἰς ἐκάστην ἡμέραν ὅτι συμπίπτει ἡ ἑορτὴ οὐχὶ ἐνὸς μόνου, ἀλλὰ πολλῶν Ἁγίων· πολλῶν τὰ ὀνόματα μάλιστα εἶναι ἄγνωστα. Διὰ τοῦτο ἔχει καθιερωθῆ καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἁγίων *Πάντων*.

ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ

1. **Τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.** Ὁ Ἀνδρέας ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου καὶ ὁ πρῶτος μαθητὴς τὸν ὁποῖον ἐκάλεσεν ὁ Ἰησοῦς. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ Πρωτόκλητος. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Βιθυνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν Εὐξείνιον Πόντον, Θράκην, Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ κυρίως Ἑλλάδα. Ἰδρυσεν καὶ ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου. Εἰς βαθὺ γῆρας 80 περίπου ἔτων, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, σταυρωθεὶς ἐπὶ Σταυροῦ σχήματος Χ. Θεωρεῖται ὁ προστάτης Ἅγιος τῶν Πατρῶν, ὑπάρχει δὲ ὁμῶνυμὸς τοῦ λαμπρότατος ναὸς εἰς τὰς Πάτρας. Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 30 Νοεμβρίου.

2. **Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.** Ἐγεννήθη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας περὶ τὸ 330 μ. Χ.

Ἐλαβεν ἀνατροφὴν χριστιανικὴν ἀπὸ τὴν Μητέρα του Ἐμμέλειαν καὶ τὴν μάμμην του Μακρίνην. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ κατότιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνωρίσθη καὶ συνεδέθη διὰ θερμῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνόν. Τὸ 362 ὁ μητροπολίτης Καισαρείας Εὐσέβιος ἐχειροτόνησεν αὐτὸν Διάκονον καὶ τὸ 370, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐσεβίου, ἐξελέγη μητροπολίτης Καισαρείας. Συνέγραψε σπουδαῖα βιβλία α) δογματικά, β) ἀσκητικά, καὶ γ) παιδαγωγικά καὶ θεῖαν λειτουργίαν, ἣ ὁποία φέρει τὸ ὄνομά του.

Ἐδειξε μέγα θάρρος ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν. Ἰδρυσεν εἰς τὴν πατρίδα του πολλὰ φιλανθρωπικά ἱδρύματα. Ἀπέθανε τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 379 καὶ ἐκηδεύθη ἐν μέσῳ βαθυτάτης θλίψεως τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας του, τόσος κόσμος εἶχε μαζευθῆ, ὥστε πολλοὶ ἀπέθανον ἀπὸ τὸν συνωστισμόν. Ἡ μνήμη του τελεῖται τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ἡμέραν τοῦ θανάτου του.

3. **Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.** Ἐγεννήθη εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας καὶ ἦτο ἀνώτερος ἀξιαματικὸς (χιλίαρχος). Διανοήσασεν τὴν μεγάλην του περιουσίαν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ὁμολόγησεν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν. Μὴ δεχθεὶς νὰ ἀρνηθῆ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ πίστιν καὶ νὰ καταδιώξῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἐθανατώθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ. Ἡ μνήμη του τιμᾶται τὴν 23ην Ἀπριλίου. Θεωρεῖται εἰς ἕκ

των μεγαλυτέρων Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστάτης τοῦ στρατοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ εἰκὼν του ζωγραφίζεται ἐπάνω εἰς τὰς σημαίας τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς.

4. **Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.** Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀπὸ γονεῖς εὐσεβεῖς. Ἦτο, ὅπως καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ἐπειδὴ ὠμολόγησε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἐφυλακίσθη τὸ ἔτος 303 μ. Χ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐξεδόθη διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ θανατώνωνται οἱ Χριστιανοί, ποὺ δὲν ἀρνοῦνται τὴν Θρησκείαν των. Ὅταν δὲ ἔγινε γνωστὸν, ὅτι ὁ χριστιανὸς Νέστωρ, ὁ ὁποῖος ἐνίκησεν εἰς τὸ στάδιον τὸν εἰδωλολάτριν παλαιστὴν Λυαῖον, ἐζήτησε προηγουμένως τὴν εὐλογίαν τοῦ Δημητρίου, οἱ εἰδωλολάτραι ἐζήτησαν νὰ θανατωθῇ ὁ Δημήτριος. Ἐθανατώθη τὴν 26ην Ὀκτωβρίου καὶ ἐκ τοῦ τάφου ἀνέβλυζε μύρον. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη «Μυροβλήτης». Θεωρεῖται ὁ προστάτης Ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ὑπάρχει καὶ λαμπρὸς ναὸς αὐτοῦ.

5. **Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου.** Οὗτος ἐγεννήθη τὸ 251 ἀπὸ εὐγενεῖς καὶ πλουσίους γονεῖς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀφοῦ ἐδιδάχθη τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν, διεμοίρασε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον, ἵνα μόνος του ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Θεόν. Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος δύο φορὰς ἀφῆκε τὴν ἔρημον, τὸ 311, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς κατεδίωκε τοὺς Χριστιανούς, καὶ τὸ 351, ὅταν οἱ Ἀρειανοὶ πάλιν κατεδίωκον τοὺς Χριστιανούς. Κατῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τοὺς Χριστιανούς. Κατὰ τὴν δευτέραν του κάθοδον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀπέθανε τὸ ἔτος 361. Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται τὴν 17 Ἰανουαρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΩΣ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

1. Ἱεραὶ ἀκολουθίαι

Κάθε ἄνθρωπος, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται, ἠμπορεῖ νὰ προ-

σεύχεται καὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχῶθ παρών.

Ὅπως ὅμως προηγουμένως εἴπομεν, ἡ κοινὴ προσευχὴ καὶ λατρεία ἔχει μεγαλυτέραν σημασίαν, διότι οἱ Χριστιανοὶ ὡς ἄδελφοὶ προσεύχονται πρὸς τὸν κοινὸν Πατέρα. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν κοινὴν λατρείαν, τοὺς χριστιανοὺς ἀντιπροσωπεύει ὁ ἱερεὺς καὶ προσεύχεται ὑπὲρ αὐτῶν, καθιερώθησαν καὶ ἰδιαίτεροι τύποι λατρείας, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, πού γίνεται ἡ κοινὴ λατρεία καὶ προσευχὴ. Οἱ τύποι αὗτοι ὀνομάζονται *Ἱεραὶ ἀκολουθίαι*, διότι γίνονται μὲ ὠρισμένην τάξιν καὶ σειράν. Ἀναλόγως δὲ τῶν περιστάσεων, αἱ Ἱεραὶ ἀκολουθίαι διαιροῦνται εἰς *τακτικὰς* καὶ εἰς *ἐκτάκτους*. *Τακτικαὶ* εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι γίνονται εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον, *ἐκτακτοὶ* δὲ ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων περιστάσεων.

Αἱ σπουδαιότεραι ἀκολουθίαι τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐκεῖναι πού περιλαμβάνουσιν ὅλας τὰς προσευχὰς τῆς ἡμέρας. Εἶναι δὲ οὕτω καθωρισμέναι, ὥστε ἡ μία εἶναι συνέχεια τῆς ἄλλης.

Ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι εἶναι τὰ μυστήρια, ἐγκαίνια ναῶν, κηδεῖαι κ.τ.λ.

2. Ἡ Θεία Λειτουργία

Ἡ σπουδαιότερα τῶν τακτικῶν ἀκολουθιῶν εἶναι ἡ *Θεία λειτουργία*, διότι κατ' αὐτὴν τελεῖται ἡ *Θεία εὐχαριστία*.

Ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πρὸ τοῦ θανάτου Του, ἔκαμε μὲ τοὺς μαθητὰς Του τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Κατ' αὐτὸν ἠλόγησε τὸν ἄρτον, ἔκοψε καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς του λέγων: *«Λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου»*.

Ὅμοίως ἠλόγησε καὶ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς Του λέγων: *«Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου»*. Καὶ κατόπιν τοὺς συνέστησε νὰ ἐκτελοῦν τὸ μυστήριον τοῦτο: *«Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν»*.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ συχνὰ ἐτέλουν τὸ μυστήριον τοῦτο καὶ μετελάμβαναν ἀπὸ τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου. Ἡ τελετὴ αὕτη κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλή. Πολὺ σύντομα ὅμως εἰς τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαρι-

στίας, προσετέθησαν καὶ διάφοροι προσευχαὶ καὶ ἀνάγνωσις ἀπὸ τὰς Ἁγίας Γραφὰς καὶ διδασκαλίας.

Οὕτω σιγὰ - σιγὰ καθιερώθη ἰδιαίτερα σειρὰ καὶ ἀκολουθία διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, ἣ ὁποία ὠνομάσθη *λειτουργία*.

Πρῶτος ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἔγραψε θεϊαν λειτουργίαν, ἣ ὁποία εἶναι ἡ ἀρχαιότερα. Ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα «*Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ*» καὶ εἶναι ἀρκετὰ μακρὰ.

Συντομωτέραν λειτουργίαν ἔγραψεν ὁ Μέγας Βασιλεῖος, «*Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*».

Ἀκόμη συντομωτέραν λειτουργίαν ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος· ὀνομάζεται «*Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*».

Ἡ πρώτη τελεῖται μόνον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου (23 Ὀκτωβρίου).

Ἡ δευτέρα τελεῖται δέκα φορές τὸ ἔτος. Τὰς πέντε πρώτας Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Μ. Σάββατον, τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου τελεῖται καθ' ὅλον τὸ ἄλλο ἔτος. Ὑπάρχει καὶ τετάρτη λειτουργία «*τῶν Προηγιασμένων Δώρων*». Αὕτη γίνεται κάθε Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν Μ. Δευτέραν, Μ. Τρίτην καὶ Μ. Τετάρτην. Λέγεται δὲ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων, διότι τὰ τίμια δῶρα, ποὺ χρησιμοποιοῦνται εἶναι ἡγιασμένα ἀπὸ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν.

3. Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας. Διαίρεσις αὐτῆς.

α) Ὁ Ὅρθρος.

Ἡμεῖς ὅταν λέγωμεν λειτουργίαν, ἐννοοῦμεν συνήθως αὐτὴν τὴν ἀκολουθίαν, ἣ ὁποία τελεῖται εἰς τοὺς ναοὺς ἐκάστην Κυριακὴν ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλην ἑορτήν· ὅμως ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι σωστή. Διότι πρὸ τῆς λειτουργίας τελεῖται ὁ «Ὁρθρ. Ν. Δημητροκάλλη-Π. Παπαδοπούλου—Λειτουργικὴ 3

θρος», λέγεται δὲ Ὁρθρος, διότι ἡ ἀκολουθία αὐτὴ γίνεται συνήθως πρωί, πρὶν ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος.

Ὁ ὀρθρος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, πὺν θὰ εἰσέλθῃ ὁ Ἱερεὺς εἰς τὸν Ναὸν καὶ τελειώνει μὲ τὴν Μεγάλην Δοξολογίαν. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Ἱερεὺς ἐτοιμάζει τὰ τίμια Δῶρα εἰς τὴν πρόθεσιν, ἐνῶ οἱ ψάλται ψάλλουν διάφορα τροπάρια. Οἱ πιστοὶ ἔρχονται σιγά-σιγά, τότε ἴνα, ὅταν θ' ἀρχίσῃ ἡ θεία λειτουργία, εὐρίσκονται ὅλοι εἰς τὸν ναόν.

β) Ἡ κυρίως θεία λειτουργία.

I. Ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς Δοξολογίας, ὁ διάκονος, ἂν ὑπάρχῃ, λέγει «*Εὐλόγησον, Δέσποτα*». Ὁ Ἱερεὺς κρατᾷ ὑψηλὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, κάμνει σταυρὸν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ ἐκφωνεῖ: «*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*». Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἀρχίζει ἡ Θεία λειτουργία.

Ὅπως γνωρίζομεν, ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ θυσίας. Οἱ δὲ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐβαπτίζοντο εἰς μεγάλην ἡλικίαν καὶ ἀφοῦ πρῶτον ἐδιδάσκοντο τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ὠμολόγουν τὴν πίστιν τῶν εἰς τὸν Χριστόν. Ἔως ὅτου βαπτισθοῦν ἐλέγοντο κατηχούμενοι. Εἶχαν δικαίωμα νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς κοινὰς προσευχὰς τῶν πιστῶν, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν τελεῖται τὸ μυστήριον τοῦτο, εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ κατηχούμενοι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ παρακολουθήσουν ὅλην τὴν θείαν λειτουργίαν. Μόνον ἓνα μέρος αὐτῆς. Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς λειτουργίας ὀνομάζεται «*Λειτουργία τῶν κατηχομένων*», διότι παρέμεναν εἰς τὸν ναὸν οἱ κατηχούμενοι μαζὶ μὲ τοὺς πιστοὺς. Ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐκφώνησιν: «*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς*» μέχρι τοῦ σημείου πὺν ὁ ἱερεὺς, καὶ σήμερα ἀκόμη, ἀπαγγέλλει: «*Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (=ἐξέλθετε, φύγετε), οἱ κατηχούμενοι προέλθετε, μή τις τῶν κατηχομένων (νὰ μὴ μείνῃ κανεὶς κατηχούμενος), ὅσοι*

πιστοὶ ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν». Τότε οἱ κατηχούμενοι ἐξήρχοντο τῶν ναῶν.

Σήμερον δὲν ὑπάρχουν πλέον κατηχούμενοι. Ὅμως ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν ἐκφώνησιν αὐτήν, διὰ νὰ διατηρηθῆται ἡ παράδοσις. Δὲν ὑπάρχουν δὲ κατηχούμενοι σήμερον, διότι οἱ χριστιανοὶ βαπτίζονται, ὅταν εἶναι ἀκόμη νήπια.

II. Ἡ Λειτουργία τῶν πιστῶν

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν κατηχουμένων μένουσιν οἱ πιστοὶ καὶ συνεχίζεται ἡ λειτουργία. Εὐλογοῦνται τὰ Τίμια Δῶρα καὶ οἱ πιστοὶ μεταλαμβάνουσι τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

γ) Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας

Εἶπομεν ὅτι ἡ Θεία λειτουργία ἀρχίζει, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ τὸ «*Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς*», οἱ δὲ ψάλλται ἀπαντοῦν «*Ἀμήν*» καὶ ὁ διάκονος ἔρχεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ἀντικρυ τῆς ὥραίας Πύλης καὶ ἐκφωνεῖ τὴν «*Μεγάλην Συναπτὴν*». (Ἄν δὲν ὑπάρχῃ διάκονος, τὴν Μ. Συναπτὴν ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς, πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης). Λέγεται Μεγάλη Συναπτὴ, διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς δεήσεις, ἐνωμένας (συναπτομένας) μεταξύ των. Κατ' αὐτὴν δεόμεθα εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ Κόσμου, ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τοῦ Κλήρου, τοῦ Βασιλέως καὶ ὅλης τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας, τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Στρατοῦ, ὑπὲρ τῆς εὐφορίας τῆς γῆς, τῆς σωτηρίας τῶν αἰχμαλώτων κ.λ.π.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς Μ. Συναπτῆς, οἱ ψάλλται ψάλλουσι τὰ Ἀντίφωνα, δηλ. στίχους ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἰς τρεῖς σειράς. Μετὰ κάθε σειράν ὁ διάκονος ἢ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ τὴν μικρὰν Συναπτὴν, δηλ. ὀλίγας δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν.

Μετὰ τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ λεγομένη Μικρὰ Εἴσοδος ἢ Εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ διάκονος καὶ ὁ ἱερεὺς ἢ οἱ ἱερεῖς, ἂν εἶναι περισσότεροι, ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν βορείαν πύλην τοῦ Ἱεροῦ. Προπορεύονται λαμπάδες, τὰς ὁποίας κρατοῦν συνήθως παιδία, ἀκολουθεῖ ὁ διάκονος ἢ ὁ ἱερεὺς κρατῶν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ ἀκολουθοῦν λαμπάδες. Στέκονται

εις τὸ μέσον τοῦ Ναοῦ, ὁ διάκονος ὑψώνει τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔκφωνεῖ: «Σοφία ὀρθοί», δηλ. τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο εἶναι ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ σεβασμὸν πρέπει νὰ σηκωθοῦν ὅλοι ὀρθοί. Κατόπιν εἰσέρχονται ἀπὸ τὴν ὠραίαν Πύλιν εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ ἀποθέτουν τὸ Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Κατόπιν ψάλλεται «Τρισάγιον» δηλ. «Ἅγιος ὁ Θεὸς — Ἅγιος Ἰσχυρὸς — Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς» τρεῖς φορὰς. Ὄταν τελειώσῃ τὸ τρισάγιον ἀναγινώσεται μία περικοπὴ ἀπὸ τὰς Προάξεις ἢ τὰς Ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων. Ὑστερα ὁ διάκονος ἀναβαίνει εἰς τὸν Ἄμβωνα καὶ ἀναγινώσκει μίαν περικοπὴν ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Ἄν δὲν ὑπάρχῃ διάκονος, τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς, πάντοτε ὅμως ἀπὸ τὴν Ὄραίαν Πύλιν. Μετὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀκολουθεῖ ἔνιοτε θεῖον κήρυγμα. Τὸ κήρυγμα τοῦτο ἔχει σχέσιν μὲ τὴν περικοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου συνήθως.

Μετὰ ταῦτα ὁ διάκονος ἀπαγγέλλει τὴν «Ἐκτενῆ δέησιν». Εἶναι σειρὰ ἀπὸ δεήσεις ὑπὲρ τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, τῶν Βασιλέων, τοῦ λαοῦ, τῶν ἐργαζομένων ὑπὲρ τοῦ ναοῦ, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν ἀποθανόντων, ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπαγγέλλεται καὶ τὸ «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε» καὶ ὅταν ὑπῆρχον κατηχούμενοι ἀποχωροῦσαν ἀπὸ τὴν θεῖαν λειτουργίαν. ✓

Ἦδη ἀρχίζει ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν, τὸ ἱερώτερον μέρος τῆς θείας Λειτουργίας. Ὁ Ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανούς καὶ οἱ ψάλται λέγουν ἀργὰ καὶ μελωδικὰ τὸν *χερουβικὸν ὕμνον*. «Οἱ τὰ *Χερουβιμ* μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ *Ζωοποιῷ Τριάδι* τὸν *Τρισάγιον ὕμνον* προσάδοντες, πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποδώμεθα μέριμναν, ὡς τὸν *Βασιλέα* τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι, ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δοουφορούμενον τόξεσιν. Ἄλληλούϊα». Δηλ. ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀντιπροσωπεύομεν μυστηριωδῶς τὰ *Χερουβιμ* (τοὺς Ἁγγέλους) καὶ ψάλλομεν εἰς τὴν *ζωοποιὸν Ἁγίαν Τριάδα* τὸν *τρिसάγιον ὕμνον* ἄς ἀφήσωμεν λοιπὸν κάθε σκέψιν τῆς ζωῆς μας καὶ ἄς ἐτοιμασθῶμεν νὰ ὑποδεχθῶμεν τὸν βασιλέα τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον περιστοιχίζουν ἀόρατοι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις.

Ὄταν οἱ ψάλται φθάσουν εἰς τὸ σημεῖον «ὡς τὸν Βασιλέα» σταματοῦν, γίνεται ἀπόλυτος σιγὴ. Ἡ στιγμὴ εἶναι φοβε-

ρὰ καὶ ἱερά. Ἀπὸ τὴν βορείαν Πύλῃν τοῦ Ἱεροῦ ἐξέρχονται τὰ τίμια Δῶρα, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Προηγούνται παιδία μὲ λαμπάδες καὶ θυμίαμα. Ἀκολουθεῖ ὁ διάκονος κρατῶν τὸν Ἅγιον Δίσκον καὶ ὁ Ἱερεὺς κρατῶν τὸ Ἅγιον Ποτήριον. Ἀκολουθοῦν πάλιν λαμπάδες. Ὁ διάκονος ἔκφωνεῖ : « Πάντων ἡμῶν μνησθεῖη Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ Βασιλείᾳ Αὐτοῦ, πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ». Κατόπιν ὁ ἱερεὺς εὔχεται ὑπὲρ τοῦ Κλήρου, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ στρατοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀγωνισθέντων κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸ Ἱερόν καὶ ἀποθέτουν τὰ Τίμια Δῶρα ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἡ εἴσοδος αὕτη λέγεται « *Μεγάλη Εἴσοδος* ». Οἱ ψάλται συμπληρώνουν τὸν Χερουβικὸν ὕμνον. Κατόπιν ἀπαγγέλλονται διάφοροι εὐχαὶ ἀπὸ τὸν Ἱερέα καὶ τὸν Διάκονον, καὶ ἀπαγγέλλεται τὸ « Σύμβολον τῆς Πίστεως ». Ὅλοι οἱ παρόντες ὁμολογοῦν πίστιν εἰς τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα.

Τώρα ἀρχίζει τὸ σπουδαιότερον σημεῖον τῆς θείας λειτουργίας. Γίνεται ὁ « Ἁγιασμὸς τῶν τιμίων Δώρων ». Ἀναγινώσκειται ἡ εὐχὴ τῆς « Μετουσιώσεως » καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁ Ἄρτος καὶ ὁ Οἶνος μεταβάλλονται εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ εὐχὴ τῆς μετουσιώσεως εἶναι ἀρχετὰ μεγάλη. Ὅσην ὥραν ἀναγινώσκειται, οἱ ψάλται ψάλλουν διάφορα τροπάρια. Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεσθῆ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εὔχεται ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ παρακαλεῖ τοὺς Ἁγίους νὰ μεσιτεύσουν εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν.

Μετὰ ταῦτα ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ μᾶς ἀξιῶσῃ νὰ κοινωνήσωμεν τῶν Τιμίων Δώρων, ἐνῶ ὁ Διάκονος ἀπαγγέλλει ἄλλην « *ἐκτηνὴ δέησις* ». Ἡ δέησις τελειώνει μὲ παρακλήσιν πρὸς τὸν Θεόν, νὰ μᾶς ἐπιτρέπῃ νὰ Τὸν παρακαλοῦμεν καὶ νὰ ζητῶμεν τὴν προστασίαν Του. Εἰς ἀπὸ τοὺς Ψάλλτας ἀπαγγέλλει τὴν « Κυριακὴν προσευχὴν », τὸ « Πάτερ ἡμῶν ».

Κατόπιν ὁ ἱερεὺς ἔκφωνεῖ : « Πρὸς ὅσωμεν τὰ Ἅγια τοῖς Ἁγίοις ». Τὴν ἱερὰν αὐτὴν στιγμήν μερίζεται ὁ Ἅγιος Ἄρτος καὶ τίθεται μέρος ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου. Οἱ ἱερεῖς μεταλαμβάνουν ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, ἐνῶ οἱ ψάλται ψάλλουν ἀργῶς τὸ « Κοι-

νωικόν. Τὸ Κοινωνικὸν εἶναι στίχος ψαλμικός. Συνήθως ψάλλεται τὸ «*Ἀνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν Οὐρανῶν. Ἀλληλούϊα*». Ἀναλόγως ὁμοῦ τῶν ἑορτῶν δύναται τὸ Κοινωνικὸν νὰ εἶναι καὶ ἄλλος στίχος.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Κοινωνικοῦ ἀνοίγει ἡ Ὁραία Πύλη καὶ ὁ ἱερεὺς κρατῶν τὸ Ἅγιον Ποτήριον, ἐξέρχεται εἰς τὴν Ὁραίαν Πύλην καὶ ἐκφωνεῖ: «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε». Καὶ καλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ κοινωνήσουν.

Κατόπιν ὁ ἱερεὺς κάμνει εὐχαριστηρίους προσευχὰς εἰς τὸν Θεόν, διότι ἠξίωσε τοὺς Χριστιανοὺς νὰ παρακολουθήσουν τὴν θείαν λειτουργίαν, καὶ νὰ κοινωνήσουν τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος. Ἀφοῦ δὲ ἐπικαλεσθῆ τὴν εὐλογίαν καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς, ἀπολύει (τελειώνει) τὴν θείαν λειτουργίαν μὲ παράκλησιν καὶ εὐχὴν πρὸς τὸν Κύριον Ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν διὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς Δυνάμεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ πάντων τῶν Ἁγίων νὰ ἐλέησῃ καὶ νὰ σώσῃ ἡμᾶς πάντας «*Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σώσον ἡμᾶς. Ἀμήν*».

Κατόπιν μοιράζει τὸ ἀντίδορον καὶ οἱ πιστοὶ ἀπέρχονται δοξολογοῦντες τὸν Θεὸν καὶ εὐχαριστοῦντες αὐτόν, διότι τοὺς ἠξίωσε νὰ παρακολουθήσουν τὴν Θείαν Λειτουργίαν.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑΙ—ΟΔΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9 ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

- Παλαιά Διαθήκη, Δ. Κουϊμουτσπούλου.
Παλαιά Διαθήκη, Κ. Καζαντζή, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου.
Καινή Διαθήκη, Κ. Καζαντζή, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου.
Καινή Διαθήκη, Α. Πρίντζη—Μ. Φλέσσα.
Κατήχησις, Δ. Κουϊμουτσπούλου.
Κατήχησις—Λειτουργική, Κ. Καζαντζή.
Κατήχησις, Π. Παπαδοπούλου—Ν. Δημητροκάλη.
Λειτουργική, Π. Παπαδοπούλου—Ν. Δημητροκάλη.
Λειτουργική, Δ. Κουϊμουτσπούλου.
'Εκκλησιαστική 'Ιστορία, Δ. Κουϊμουτσπούλου έγκριμένη.
Ευαγγέλια, (κείμενον και έρμηνεία) Δ. Κουϊμουτσπούλου.
'Αρχαία 'Ελληνική 'Ιστορία, Γ' τάξεως Μ. Λιουδάκη—Σ. 'Αλοΐζου.
'Αρχαία 'Ελληνική 'Ιστορία, Δ' τάξεως Μ. Λιουδάκη—Σ. 'Αλοΐζου.
'Ηρώϊκοι Χρόνοι 'Αρχαίας 'Ελλάδος, Ι. Μαγκριώτου, έπ. Π. Παπαδοπούλου.
'Ιστορία 'Αρχαίας 'Ελλάδος, Δ' Ι. Μαγκριώτου, έπιμ. Π. Παπαδοπούλου.
'Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, Ε' τάξεως 'Αδ. 'Αδαμαντίου έγκριμένη.
'Η Τουρκοκρατία και 'Ελλην. 'Επανάστασις ζ' τάξ. 'Αδ. 'Αδαμαντίου έγκριμ.
Γραμματική, Τεσσάρων διδασκάλων Γ' και Δ' τάξεως.
Γραμματική, Τεσσάρων διδασκάλων Ε' και ζ' τάξεως.
Γραμματική Καθαρευούσης, Δ', Ε' και ζ' τάξεως, Χ. Κακουλάκη.
Γραμματική Καθαρευούσης, Δ', Ε' και ζ' τάξεως, Π. Παπαδοπούλου.
Φυτολογία, Χ. Κακουλάκη, Γ—Δ' τάξεως.
Φυτολογία, Ν. Βάγια επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου Γ'—Δ' τάξεως.
Φυτολογία, Σ. 'Αλοΐζου—Μ. Λιουδάκη, Ε'—ζ' τάξεως.
Φυτολογία, Σ. 'Ασημάκη, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου Ε'—ζ' τάξεως.
Ζωολογία, Ε. Χατζηγιάννη—Σ. 'Αλοΐζου Γ—Δ' τάξεως.
Ζωολογία, Σ. 'Αλοΐζου—Μ. Λιουδάκη, Ε'—ζ' τάξεως.
Ζωολογία, Ν. Βάγια, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου Γ—Δ' τάξεως.
Ζωολογία, Ε. Βάγια, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου Ε'—ζ' τάξεως.
Φυσική Πειραματική, Ε' τάξεως, Ε. Χατζηγιάννη—Σ. 'Αλοΐζου.
Φυσική Πειραματική, ζ' τάξεως, Ε. Χατζηγιάννη—Σ. 'Αλοΐζου.
Φυσική Πειραματική, Ι. Μαγκριώτου επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου Ε'—ζ' τάξ.
Χημεία, Σ. 'Ασημάκη, Ε' και ζ' τάξεως επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου.
Χημεία, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου Ε' τάξεως.
Χημεία, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου ζ' τάξεως.
Γεωλογία και 'Ορυκτολογία, Ε' και ζ' τάξεως, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου.
'Ορυκτολογία, Σ. 'Ασημάκη, επιμέλεια Π. Παπαδοπούλου.
Προβλήματα 'Αριθμητικά, Γ' τάξεως, 'Αλοΐζου—Λιουδάκη.
Προβλήματα 'Αριθμητικά, Δ' τάξεως, 'Αλοΐζου—Λιουδάκη.
Προβλήματα 'Αριθμητικά, Γ'—Δ' τάξεως 'Αλοΐζου—Λιουδάκη.
Προβλήματα 'Αριθμητικά, Ε' τάξεως, 'Αλοΐζου—Λιουδάκη, έγκριμένα.
Προβλήματα 'Αριθμητικά, ζ' τάξεως, 'Αλοΐζου—Λιουδάκη, έγκριμένα.
Προβλήματα 'Αριθμητικά Ε'—ζ' τάξεως Π. Ζηριβίου Π. Δαμπολιά, έγκριμ.
Μεθοδική 'Αριθμητική, Β' τάξεως Χ. Σκαλισιάνου—Π. Παπαδοπούλου.
Μεθοδική 'Αριθμητική, Γ' τάξεως.
Μεθοδική 'Αριθμητική, Δ' τάξεως.
Τετράδια Γεωμετρίας, Χρ. Σουλιώτου—Π. Παπαδοπούλου (2 τετράδια).
Γεωμετρία, Ε' και ζ' τάξεως, Π. Παπαδοπούλου.
Γεωμετρία, Ν. Βάγια, Ε' και ζ' τάξεως.
Γεωγραφία, Ι. Σαρρή, Γ' και Δ' τάξεως.
Γεωγραφία, Ι. Σαρρή, Ε' και ζ' τάξεως.
Πρώτα Μαθήματα Γεωγραφίας (Πατριογραφία), Γ', Σ. 'Αλοΐζου—Πρίντζη.
Νέα Γεωγραφία 'Ελλάδος, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου Γ'—Δ' τάξεως.
Νέα Γεωγραφία 'Ηπειρων, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου, Ε' τάξεως.
Νέα Γεωγραφία Ευρώπης, Χατζηγιάννη—'Αλοΐζου, ζ' τάξεως.
Γεωγραφικός 'Ατλας, Παν. Χριστοπούλου, έγκριμένος.
Γεωγραφικός 'Ατλας, 'Αλ. Φαλιτάις, έγκριμένος.
Γεωγραφικός 'Ατλας, Ι. Σαρρή, έγκριμένος.
'Η Πρώτη Γραφή από τὸ 'Αλφάβητάριο, υπό Δ. Παπαϊωάννου (3 τετράδια).
Τετράδια Καλλιγραφίας 'Ορθῆς Γραφῆς, 'Α. 'Αλεξανδρίδη (6 τετράδια).
Τετράδια Καλλιγραφίας Προγραμματος, 'Αλ. Φαλιτάις (8 τετράδια).
Τετράδια 'Ιχθυογραφίας, Α. 'Αλεξανδρίδη (6 τετράδια).
Τετράδια Χαρτογραφίας, Γ', Δ', Ε', ζ' τάξεως, 'Αλ. Φαλιτάις (11 τετράδια).
Τετράδια Γεωγραφίας, Χ. Σουλιώτου—Π. Παπαδοπούλου Δ', Ε', ζ' τάξ. (3 τετρ.)
Τετράδια Πατριδογραφίας, Χ. Σουλιώτου—Π. Παπαδοπούλου (3 τετράδια).
Πίνακες Χειροτεχνίας, 'Αλ. Φαλιτάις, Α' σειρά (15 πίνακες).